

**BİR DEMODERNİZE BİLİNÇ OLARAK
MUHAFAZAKÂR-MODERNLEŞME
YA DA
TAM BATILILAŞMAYA/MODERNLEŞMEYE DİRENİŞ
OLARAK KÜLTÜR MİLLİYETÇİLİĞİ
YA DA
MODERNLEŞME BİLİNÇLERİNİN ARZ-I ENDAMI**

Yıldız AKPOLAT

Özet: Çalışmanın amacı, Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Eröz'e özgü muhafazakâr bir modernleşme paradigması geliştiren kültürel milliyetçi sosyal bilimcilerin bilinçli analizlerine bir referans çerçevesi çizmektir. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini, bilgi sosyolojisinin temel yaklaşımlarından olan fenomenolojik yaklaşım ve özelinde ise modern, modernleşen ve demodernize bilinci analiz eden P. Berger ve arkadaşlarının geliştirdikleri fenomenolojiye dayalı model oluşturmaktadır. Araştırmanın mantığı dialektik ve akıl yürütme tarzı hipotetik-dedüktiftir.

Anahtar Kelimeler: Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Eröz, Modernleşme, Peter Berger.

**CONSERVATIVE MODERNIZATION AS DEMODERNIZED
CONSCIOUSNESS OR CULTURAL NATIONALISM AS A RESISTANCE
TO FULL WESTERNIZATION / MODERNIZATION OR THE
APPEARANCE OF THE MODERNIZATION CONSCIOUSNESS**

Yıldız AKPOLAT

Abstract: The aim of the study is to draw a frame of reference for the conscious analysis of cultural nationalist social scientists who developed a conservative modernization paradigm specific to Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu and Mehmet Eröz. The conceptual framework of this study is the phenomenological approach, which is one of the basic approaches of the sociology of knowledge, and the model based on the phenomenology developed by P. Berger and his colleagues, who analyze the modern, modernizing and demodernized consciousness in particular. The logic of the research is dialectic and the reasoning style is hypothetical deductive.

Keywords: Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Eröz, Modernization, Peter Berger.

BİR DEMODERNİZE BİLİNÇ OLARAK
MUHAFAZAKÂR-MODERNLEŞME
YA DA
TAM BATILILAŞMAYA / MODERNLEŞMEYE DİRENİŞ
OLARAK KÜLTÜR MİLLİYETÇİLİĞİ
YA DA
MODERNLEŞME BİLİNÇLERİNİN ARZ-I ENDAMI

Yıldız Akpolat

“Sosyal bilimler,..... farklı ideolojik veya pragmatik görüşlerin rasyonel bir tarzda anlaşılabilceği belirli parametrelere işaret eder.” (P.L. Berger, B. Berger, H. Kellner, 2000; 261).

“Sosyal bilimcilerin ilgi sahalarına giren sorular, insanların ümit ve endişeleri ile dolu sorulardır. Sosyal bilimciler için utanılacak bir durum varsa, bu söz konusu ümit ve endişelerden sosyal bilimcinin kendisini uzak tutarak araştırmalarını sürdürmesidir” (Peter L. Berger vd., 2000; 260).

“Sosyoloji esas itibarıyla kirli çamaşırları açığa çıkartan bir disiplindir. Parçalara ayırır, üzerindeki örtüyü kaldırır ve nadiren ilham perilerinin direktifleri doğrultusunda hareket eder. Kendisini ‘her zaman hayır diyen bir ruh’ olarak tanımlayan Goethe’nin Mephistopheles’i gibi olaylara bakışı negatiftir” (Peter L. Berger vd., 2000; 262).

Giriş

Batı-dışı ya da geç modernleşme ya da batılılaşma hareketleri ve batı-dışı ülkelerde resmi batılılaşmaya ya da modernleşmeye karşı çıkarılan yeni reçeteler, modernleşen bilinçlerin ürünleri olarak, gelenekselliklerinden kopuklarının farkındalıklarının içinde ancak gene de modern bilinci de paylaşarak var olan modernleşme sürecine alternatifler geliştirmektedirler. Modernliğin yarattığı huzursuz bilinç demodernize bilince yol açarken modernleşen bilinç aynı zamanda batıya karşı kendi kimliğini kültür kavramını geliştirerek korumaya da çabalamaktadır. Modernliğin yarattığı her türlü süreç modernleşen bilince olumsuz olarak yansımaktadır bir de bu durumu kimlik yitimi problemi eklendiğinde karşımıza kültür milliyetçiliği ya da muhafazakâr modernleşme adlı düşünsel-tepkisel süreçler çıkmaktadır. Sonuçta mil-

liyetçilikler hem moderniteye hem de batıya karşı kendini savunarak oluşmakta ve bu tepkisellik itibariyle birleşmekte. Nasıl ki demodernizasyon “toplumsal dünyanın değişimi mümkün” gibi bir modern bilinç ögesi ile moderniteye isyan ediyorsa batılılaşmaya karşı olanlar da batıya karşı ya da modernliğe karşı geliştirdikleri argümanları gene batıdan almaktadırlar. Batıdan ya da moderniteden kaçış yok gibi gözükmektedir. Ya da bu süreçler zihnimizi kuşatarak kendi zıtlarını da kendi içlerinde geliştirerek bir şekilde dialektik bir döngü içinde bilinçleri eritmektedir. Süreçler ve bilinçler dialektik bir alış-veriş ile biçimlenmektedir.

Bu çalışmanın konusu, Türkiye’de muhafazakâr modernleşmeye zemin hazırlayan kültür milliyetçiliğinin bilinç analizini yapmaktır. Ele aldığımız isimler aynı zamanda sosyal bilimci kimliğine de sahiptirler. Batılılaşmaya ya da modernleşmeye karşı ya da alternatif önerilerde bulunurken bilimsel meşruiyeti batılı meşruiyet kanalları ile birleştirmektedirler. Sosyal bilimlerin batıda ortaya çıkış koşulları batının kendi sorunlarına çözüm bulmaksa şayet kültür milliyetçisi olan sosyal bilimcilerin de kendi perspektiflerinden bilim saiki ile çözüm arayışları eleştirilmemelidir. Sadece sorgulanan şey neden bilim? Sorusu olabilir. Modern dünyada en önemli meşruluk zemini bilimdir. Kültür milliyetçisi sosyal bilimcilerin batıdan öğrendikleri ile yeni modernleşme alternatifleri yaratma çabaları hem eleştirdikleri resmi modernleşme hem de batılı modernliklere referans vererek ancak geliştirebildikleri modernleşme reçetelerini ülkelerinde kabul ettirebiliyor olmaları ayrıca tartışmaya değerdir. Kuşatıcı modernlik, bilinçlerde kapalı devre bir yayına ancak izin vermektedir.

Çalışmanın amacı ise Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Eröz özelinde muhafazakâr bir modernleşme paradigması geliştiren kültür milliyetçisi sosyal bilimcilerin bilinç analizi için bir referans çerçevesi çizilebilir.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini, bilgi sosyolojisinin temel yaklaşımlarından olan fenomenolojik yaklaşım ve özelinde ise modern, modernleşen ve demodernize bilinci analiz eden P. Berger ve arkadaşlarının geliştirdikleri fenomenolojiye dayalı model oluşturmaktadır. Araştırmanın mantığı dialektik ve akıl yürütme tarzı bunun paralelinde hipotetik-dedüktiftir. Sosyal bilimler hem veriyi hem kuramı ikisini birbirine heba etmeden, veri için uygun kuram bularak yorumlama yapmak zorundadırlar. Veriye ve kurama dair okumalar zihinde birleşince yazmak artık vazgeçilmez olur. Türk düşüncesi-

ni kendi kaygıları ve üretimleri bağlamında sosyolog olarak anlama çabaları bu çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Somut veriyi anlamak onu çözümlmek kuramsal okumaların zihinde açtığı ışıkla mümkündür. Yoksa sadece “demiş”-ten öte bir yola gidemeyiz.

Çağdaş Türk düşüncesi, Türk sosyolojisi ve Türk milliyetçiliği hepsi aynı Türk modernleşme sürecinin zihinsel üretimleridir. Modernite batının kendi koşullarının ürünü iken Türk modernleşmesi bu modernliğin küreye yayılmasının bir örneğidir. Berger ve arkadaşlarına göre, modernleşme, batıda gelişen teknolojik medeniyetin geleneksel yapıları yıkarak yeni yapıları inşa etmesidir. Ancak süreç bu kadar basit ve pürüzsüz işlememektedir. Olmayanlarla değiştirmek “var-yok” cetveli hazırlamak erken Cumhuriyet dönemi resmi modernleşme ideolojisini inşa eden modern bilince sahip ancak sosyal bilince sahip olmayan aydınların mekanik bilincinin bir ürünüdür. Türk modernleşmesini anlayabilmek alternatifleri ile birlikte ancak modernitenin yarattığı bilinci anlamak ile mümkün olduğu düşünüldüğü için bu kuramsal yaklaşım benimsenmiştir. Modernleşmenin insanları köklerinden kopardığını, muhafazakâr-modernleşmeci demodern projeleri oluşturan batılı ya da Türk aydınların “evsizliğe” çare aradıklarını, anlamadan yargılamanın bir getirisi olmadığı, düşünülmektedir. Kültür milliyetçiliğinin, modernleşen insanın kolektif aidiyet duygusuna ilaç olmaya çalıştığını, anlamak gerekir. Gelişme/kalkınma paradigmalarını öne sürenlerin, en fazla sosyo-kültürel değerleri koruyarak yarı modernleşmeyi önerenlerin, sosyal değişimin tedriciliğine vurgu yapanların, modernleşmeyi sosyo-kültürel boyutta değişme olarak kabul eden tam modernleşmeci zihniyetin paradoksal birliğinin “denetimli modernleşme” ile yollarının kesiştiğini görmeden bilinç analizi yapmak da imkânsızdır.

Modernliğin iki temel bileşeni teknolojik üretim ve bürokrasidir (Berger vd., 2000; 20). Toplum ise objektif kurumlar ile bunların bilinç bileşenleri arasındaki dialektik bir süreçtir. Düşünülen kurumların kendi bilinç yapılarını inşa ettiği ya da karşılıklı bir etkileşim süreci olduğudur. Bizim gibi modernleşen ülkelerde ise kurumsal yapının kendisi olmadan teoride öğrenilerek aktarılan modern bilinç yapılarının somut-reel düzlemde kendini boşlukta hissetmesi söz konusudur. Modernliğin kurumsal ve bilişsel yapılarının bir paket olarak bütün halinde aktarılıp aktarılamayacağı batı-dışı alternatif modernlik anlayışlarının geliştirilmesi için elzemdir. Berger’e göre buradaki soru seçim konusu ve modernliğin yönlendirilip yönlendirilemeyeceği olgusudur (Berger vd., 2000; 32-33). İşte bizde bu tartışmaların yansıması kendini muhafazakâr- modernleşme ve kültür milliyetçiliğinde gösterir. Modernliğin yönlendirilmesi/denetlenmesi (farklı boyutlarda)

fikri ise Türk modernleşmesi yelpazesinde resmi modernleşme ile muhafazakâr-modernleşmenin ortak paydasıdır.

Modern bilinç, makine üretimin biçimlendirmesi ile inşa olur. Buna göre ilk özellik mekanizmdir. Bu bilincin sosyal bilimlere yansımaları, sosyal realitenin de makine gibi parçalarına ayrılıp yeniden birleşebilmesidir. Sosyal değişim kuramlarında toplumun rasyonel planlı değişimin konusu olabileceği sayılısının kaynağı bu mekanizm bilinç özelliğidir. Tekrar üretilebilir olmak işin başkaları tarafından da aynı standartlarda yeniden üretilebilir özelliğine dikkat çeker. Bu bilinç özelliğinin toplumsal getirisi, kişiliksizleşme ve anonimlik. Endüstriyel üretim, işbölümünü gerekli kılar. Bunun topluma yansımaları ise yabancılaşmadır. İşçinin yaptığı iş ise ölçülebilir olma bilinç özelliğini oluşturur. Modern bilimlerin gelişiminde doğanın ve dolayısı ile toplumsal ya da manevi olanın ölçülebilir kabul edilmesi önemlidir. Teknolojik üretimin bilgi edinme biçimi analitiktir (Berger vd, 2000; 39). Realitenin bileşenlerine ayrılarak yeniden inşa olabilir kabul edilmesi hem batı içinde toplumun yeniden monte edilerek biçimlendirilmesi anlayışını hem de batı-dışı modernleşmede modernlik paketinin ayrımlaşarak istenilenin alınması istenilmeyen parçanın ise alınmaması şeklinde muhafazakâr- modernleşme anlayışını doğurmuştur. Tanzimat'tan beri tartışılan yarı-batılılaşma tarafları ya da muhafazakâr- modernleşmeciler sonraları kültür milliyetçiliği ile peyklenen bir demodern bilinç yapısının saiki ile teknolojik üretim ve bilime evet derken kültürel-manevi değerlerin batıdan alınmaması fikrini savunmuşlardır.

Modernite işçinin yaptığı iş ile özel alanı ve kişiliği arasında bir bilişsel bölünmeye de yol açar. Neticede bireyler teknolojik üretim sürecinin gerektirdiği şekilde hem sosyal olarak hem de kişilik olarak organize olurlar. Kişi kendine mühendis gibi analitik bir şekilde bakmayı öğrenir ve kendine yabancılaşır. Rasyonel iş yönetimi duyguların denetim altına alınmasını gerekli kılar. Realitenin analitik olması ve çok ilişkili parçalardan oluşması bilinç yapısı; bireyde güvensizlik, kendine yabancı olma, anonimlik ve tehdit altında olmayı hissetme, modernliğin huzursuzlukları olarak karşımıza çıkar. Kendini göçmen ve evsiz hissetme demodern bilinç yapılarını motive eden en önemli huzursuzluklardır.

Teknik üretim tarafında "evsiz" kalan "yersiz-yurtsuz" modern birey bürokratik yapı içinde kendini bu sefer "demir kafes" de hapsolmuş olarak bulur. Bürokratik sistem sosyal yaşamı daha fazla kapsar (Berger vd, 2000; 57). Bürokrasinin temel bilinç bileşeni tasnif ve organize etmedir bu bilinç yapıları sosyal yaşamı da aynı şekilde biçimlendirme eğilimindedir. Modern top-

lumu inşa eden bürokrasi, sosyal yaşamda kamusal ve özel rolleri ve alanları belirler. Kamusal alanda rolleri arasında kendine yabancılaşan birey için özel alan sığınak olur. Modern toplumsal yaşamın mekânı şehir bireyde mekânda özgürlük hissi yaratır. Özgürlük hissi, köksüzlük ve anonimlik duygularını yaratır (Berger vd, 2000; 89). Modern dünyada her şeyin çok çabuk değişmesi ise gerçeklik hissinin kaybına yol açar. Modern sosyal yaşamın insanda yarattığı duygusal çöküntüye en iyi cevap veren dindir. İşte muhafazakâr-modernleşmecilerin dine özel hassasiyet göstermeleri, modernliğin yarattığı tahribata karşıdır. Modern hayatta din, özel alanın ihtiyaçları ile özel alana hapsolür.

Türkiye’de sağ ve sol düşüncenin batılılaşma ya da modernleşme derken kapitalizmi dışarda bırakarak Türkiye’ye gelişme anlamında sanayileşmeye vurgu yapmaları, Berger vd, dikkat çektiği üzere, teknolojik üretimin bilinç bileşenlerinden ayrılamaz ancak kapitalist bileşenlerinden ayrılabilir olmasında, aranabilir (Berger vd, 2000; 114). Ancak çağdaş Türk düşüncesinin, batı-dışı modernlikler bağlamında kabul edemediği, sanayileşmenin kendi bilinç bileşenlerini de taşıdığıdır. Üstelik teknolojik üretimin yarattığı modern bilinç hem kendini hem de kendine karşı olan bilinci de yaratır (Berger vd, 2000; 127). Örneğin demodern bilince içkin olan “değişebilirlik” geleneksel değil modern bilince aittir. Geleneksel yapıda “değiştirilebileneceğine” dair bir bilinç yaratır ki muhafazakâr-modernleşme resmi modernleşmenin dışında alternatifler sunabilmektedir.

Modernleşme kurumsal birikim ve bilinç içeriklerinin taşındığı bir süreçtir. Modernite paketlerinin nakledildiği bir süreçtir (Berger vd, 2000, 133). Gelişmiş endüstri toplumları modernliği kendi koşullarında yapılandırırken modernleşen ülkeler bu ülkeleri kendilerine model alırlar, model alınan ülkeler batıda yer aldığı için modernleşme sıklıkla “batılılaşma” olarak da adlandırılır (Berger vd, 2000; 134). Modernleşmenin sadece teknik üretim değil kültür empoze eden bir süreç olması batı-dışında muhafazakar ya da yarı batılılaşma anlayışının gelişimini de motive etmektedir. Ya da bizde olduğu gibi muhafazakâr sosyal bilimciler modernleşme değil de “kalkınma” lafzını daha çok kullanırlar. Bu konuda Mümtaz Turhan örneklendirilebilir. Modernleşme süreci bir kültür aktarım sürecidir aynı zamanda muhafazakâr-demodernize bilinç bu aktarımı “maddi kültür” aktarımı ile sınırlı tutmaya çalışır.

Batı-dışı ülkelerde modernleşme süreci batıdan oldukça farklıdır. Bunun nedeni sadece modernleşme ile geç tanışma değil aynı zamanda sürecin dışardan alınmasıdır. Modernleşme teknik üretim eli ile değil eğitim ve şehirleşme saiki ile gerçekleştirilmeye çalışılır (Berger vd, 2000; 134-135). Türk

modernleşmesi için halkevleri ya da halk odaları buna örnek gösterilebilir. Şehirleşme ise bireyleri köy-akraba topluluğu ile biçimlenen geleneksel yapılardan uzaklaştırır. Şehre göç ve fabrikalarda işçileşme süreci yüz yüze birincil ilişkilerin güven ortamından sonra bireye oldukça soğuk ve güvensiz gelebilir. Üretim sürecinde bireyin işin başına nasıl geldiği ya da seçildiği modernleşmenin sorunu olarak karşımıza çıkar. Modern ekonomi ve teknik üretim öncelikle geleneksel yapı ve ilişkileri yıkıcı olarak ülkeye yerleşir. Yapıcı rolü henüz bu aşamada yoktur.

Modernleşme sürecinde devlet ve ekonomi modernleşmenin araçları olarak topluma yabancı realiteler halinde kendilerini empoze ederler (Berger vd, 2000; 142). Türk modernleşmesi çerçevesinde Nihal Atsız'ın resmi milliyetçiliği "yeni devşirmecilik/osmanlıcılık" olarak nitelemesi böylesi bir yabancılaşmayla motive olmaktadır. Politik bağımsız ülkelerde, devletin kendisi ulusun gelişme ideallerinin sembolü olarak kabul edildiği için bireyler ekonomi ile değil devletle bütünleşmeyi tercih ederler. Ancak bürokratik kurumların içinde yer alan bireyler, bürokratik biçimlenmiş değildir daha ziyade geleneksel yapılar ile biçimlenmiştir (Berger vd, 2000; 142-144). Aslında model, Türk modernleşmesi sürecinde bürokrasi içindeki patrimonyal yapılanmanın, modernleşmenin aracı olan devlet kurumlarında, demodernize bilinç yapılarının varlığını nasıl sürdürdüğünü, bu mekanizmayı açıklar.

Batı-dışı ülkelerde modernleşmek, Batılılaşmak anlamına gelmektedir. Politik ve ekonomik taşıyıcıların ithali durumunda milliyetçilik önemli bir düşünüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Milliyetçilik, modernleştirici aracı kurumların ne kadar yabancı olduklarını gözden irak tutar. Hükümetlerin topluma yabancılığını kamufle eder (Berger vd, 2000; 147). Milli kurtuluş hareketleri ve gelişme seferberlikleri bu yabancılaşmayı aşamaz. Çünkü geleneksel yapıda bireye en yakın sosyal ağ kana dayalıdır. Bu parametre bize Atsız milliyetçiliğinin "ırk-uruk-kan" göndermesine işaret etmektedir. Atsız milliyetçiliği, resmi/modern milliyetçiliğin kendi tabanı ile uyuşmadığının ifşasıdır ve Anadolu'nun sosyal ilişki ve dayanışma biçiminin kana dayalı ilişkiler olduğunu vurgulayarak resmi modernleşme ideoloji ve kurumlaşmasının kendi milletine olan yabancılığını ifade etmiştir.

Batı-dışı modernleşmede milliyetçilik, konumuz olan kültür milliyetçiliği, batının arzu edilmeyen yanlarını reddeden ulusun gelişmesi için sadece batının teknik üretim alması gereğini savunur (Berger vd, 2000; 149). Bu noktada muhafazakâr ya da yarı Batılılaşma düşüncesi ile kültür milliyetçiliğinin buluşma noktasıdır. Batılı modernlik paketinden değerler alınmayacaktır, değerler kültür başlığı altında korunmalıdır. Milliyetçiler tarafından batı kül-

türü, bireyci, sömürücü, atomize olarak, olumsuz anlamda değerlendirilir. Böyle düşünülmesine neden olan modernleşmeci bilinç yapısıdır. Ancak toplumu gelişme adına top yekûn seferberliğe sevk etme fikri tamamen modernidir. Bu da bize gösteriyor ki modernleşmeci bilinç modern bilinç tarafından belirlenmiştir. Batı kültürünün, atomize ve bireyci değerlendirilmesi, modernleşmeci ve demodernize bilincin ortak paydasıdır.

Batı-dışı ülkeleri modernleştiren aracı, ikincil kurumlar ordu, şehirleşme ve eğitimidir. Devlet kurumları içinde bürokrasi, geleneksel yapılar ile işbirliği halinde biçimlenirken ordu, verdiği eğitimle ve geleneksel toplumsal yapı ve ilişkilerden bireyleri soyutlaması nedeniyle bürokrasiden daha fazla başarılı modernleşme aracıdır (Berger vd, 2000; 154). Modernleşme devlet eli ile yapılır. Modernleşen ülkelerde köklerinden ve kolektif aidiyetlerinden koparılmaya çalışılan duygusu yaygın bir modernleşme tepkisine yol açabilir. Modern bilinç, batı-dışı toplumların geleneksel bilinç ve sembolleri ile çatışır. Modern bilinç, toplumu ve doğaya rasyonel düşüncenin ve bilincin, insan eyleminin bir hedefi haline getirir oysa geleneksel bilinçte insan bu dünyanın sadece konuştur (Berger vd., 2000; 164).

Burada genel hatlarını çizmeye çalıştığımız ele alacağımız kültür milliyetçilerinin düşüncesi için hazırladığımız kavramsal çerçeve; modern, modernleşmeci ve demodernize bilinç yapılarının geleneksel bilinç ile karşılaşmasında doğurduğu sonuçlar itibariyledir. Kültür milliyetçilerinin en fazla karşı durdukları husus, toplumda devrimsel dönüşüm gerçekleştirme, çabalarıdır. Bunun karşısında onlar, tedrici sosyal değişimi önerir ve bunun bilimselliğinde ısrarlıdırlar. Ancak Berger vd., bu şekilde bir tartışmanın bilim dışı ve değerlerle ilgili olduğunu belirtir (2000; 172). Batının kendi içinde devrimsel dönüşümlere karşı gelişen, sosyal bilimsel pozitivist ideolojiyi referans alan, sosyal bilimci kültür milliyetçileri, aslında nasıl demodern bilinç nasıl modern bilinç tarafından motive ediliyorsa, batıcı/devrimci saydıkları eleştirel oldukları aydın ya da diğer sosyal bilimciler (hukukçu, mülkiyeli, iktisatçı) gibi gene kendilerine batıyı referans almaktadırlar.

Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen kökten kopuş şeklindeki modernize modernleşmeci çabalar, karşısında tarihselliği ilk modernleşme çabalarına kadar giden, muhafazakâr ya da demodernize modernleşme tepkilerinin doğmasına da neden olmuştur. Bu tepkiselliğin gelişiminde cebri uygulamaların payı büyüktür. Berger vd.’ne göre, modernleşmeci değişimlerin gerçekleşme süresi ile bunları gerçekleştirmek için uygulanan zor kullanma derecesi arasında ters orantı vardır (2000; 172). Ancak geç kalmışlık duygusunun yarattığı panikle “modernleşme trenine” bir an önce ye-

tişme çabası, endüstriyel gelişime verilen hızın sosyal-siyasi modernleşme süreçlerine ket vurmasını da beraberinde getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde resmi aydınların metinleri bize panik duygusunu ve çaresizliği çok iyi vermektedir. Modernleşme bir ölüm-kalım savaşı, kurtuluş için çaresizce boyun eğilmesi gereken, çabalar olarak bilinç süreçlerinde algılanmıştır. Bizim ülkemizde örneği görülen, bu durum demodern bilinçte modernizasyona verilen iki şekilde tepkiye yol açmıştır: Direnç ve denetimli modernleşme (Berger vd., 2000; 178).

İşte somut veriler düzleminde faydalanacağımız kültür milliyetçileri, dirençten ziyade, farklı boyutlarda olmak üzere, eleştirdikleri resmi modernleşmeci bilinç ve uygulamalar ile paralel bir şekilde denetimli ve süzgece tabi tutulan, modernleşme anlayışını geliştirmişlerdir. Resmi modernleşmeciler, literatürde tam batıcı (Abdullah Cevdet vb.) düşünsel atalarının takipçisi kabul edilenler, ile kültür milliyetçileri ya da muhafazakâr-batılılaşma yandaşlarının ortak paydası «denetimli modernleşme» dir. Bu itibarla aslında modernleşmeye direniş gösteren, yegâne karşı-modernleşmeci olan, milliyetçi düşünce içinde Nihal Atsız'dır. Kültür milliyetçilerini daha ziyade modernleşmeci ideolojinin eleştirel bir parçası olarak görmek gerekir.

Modernleşmeci ideoloji “kargo mezhebi” ve karşı-modernleşmeci ideoloji ise “nativizm” olarak, Berger vd. tarafından adlandırılmaktadır. Kargo mezhebi, bilinç yapıları hariç modernite paketinin teknik üretim kısmının alınmasını, önerir. Bu baktan olmak üzere, resmi modernleşme ile kültür milliyetçilerinin savunduğu, muhafazakâr-modernleşme düşüncesi bu konuda hem fikirdir: Modernleşme/Batılılaşma= Sanayileşme. Ayrıldıkları nokta din konusu üzerinedir. Laik/resmi modernleşmeci algıya göre din modernleşmeye engeldir. Ancak demodernize bilincin bir parametresi olarak din, “evsizlik” ve entegrasyonu temin işlevleri itibariyle muhafazakâr-modernleşmeciler ve kültür milliyetçileri tarafından benimsenir. Nativizm ise en berrak şekilde, Nihal Atsız'ın “Ruh Adam” adlı romanında, “eski ataların ruhu bir gün bizi kurtaracak” şeklinde formüle edilir; Atsız'ın romanında reenkarnasyon olarak bugünde karşımıza çıkan, Mete Han'ın subayında kişiselleşir. Nativizm aynı zamanda geçmişle modernliği telif etmeye çalışan kültür milliyetçilerinin “Osmanlı ve İslam” vurgusunda da kendini kısmen gösterir. Modernleşme sürecinde geleneksel ve modern bilinçlerin karşı karşıya gelmeleri sonuçta birbirleri üzerinde iz bırakmasına neden olmaktadır.

Ne kadar modernleşeceğimiz, gelenekçi aydın için önem arz etmektedir. Muhafazakâr ve milliyetçi aydın için de temel soru; geleneksel yapı ile modern yapı arasındaki hattın nereden geçirileceğidir: Batının nesini alacağız

nesini almayacağız. Millet ve ulus-devlet gerek modern gerekse batılı olgular olmasına rağmen batı-dışı ülkelerde milliyetçilik modernizasyona karşı güçleri de içinde barındırmaktadır (Berger vd., 2000; 186). Özellikle Osmanlı gibi güçlü politik geçmişi olan Türkiye’de milliyetçilik, benzerleri gibi, geçmiş atıfla kendini biçimlendirmektedir. Özellikle ele aldığımız kültür milliyetçilerinde bu özellik dikkat çekicidir.

Resmi/laik milliyetçilik de ise geçmiş vurgusu olarak Osmanlı değil İslam öncesi bir geçmiş olarak Orta Asya vurgusu vardır. Resmi milliyetçiliğin bileşenleri; özgürleşmek (Kurtuluş Savaşı) ve hızla gelişmektir (30’lardaki devlet eliyle sanayileşme çabaları). Milliyetçilik, modernleşen ülkelerde yekpare bir ideoloji değildir. Berger vd., bize bilinç düzeyinde parametreler sunarken, kendi somutumuzun farklılığının farkındalığı da yorumlarımızı belirlemektedir. Bununla birlikte ülkemizdeki farklı milliyetçilik türlerinin kaygıları farklılık arz etse dahi dikkat çeken bu ideolojileri geliştirenlerin geleneksel yapının içinden evrilerek ortaya çıkması neticesi benzer bilinç yapılarını taşımasıdır. Örneğin resmi/laik/hızlı modernleşmeci milliyetçilik ile muhafazakâr modernleşmeci kültür milliyetçileri için de kapitalizm toplumu parçalayan bir süreçtir. Gene modernleşmenin yarattığı bilinçle belirlenmiş ve kültür milliyetçilerinin 70’lerde, kendilerinin ideolojik rakibi olarak kabul edilen, erken Cumhuriyet dönemi devrimci düşüncesi ile aralarında akrabalık kurulan, sol/devrimci düşünce için de kapitalizm kötüdür. Sol için kapitalizmin kötülüğü sosyalizm nokta-i nazarından ziyade, geleneksel bilinçte bireyselleşmenin olumsuz algılanması ve solun tıpkı milliyetçiler gibi geleneksel insanın aidiyet krizine çözüm önermesi itibariyledir. “Toplum dayanışması” fikri her iki rakip ideoloji tarafından da önerilir. Nitekim, sosyalizm, batı-dışı ülkelerde modernizasyonun bozucu etkisine karşı ileri sürülen toplum temasıdır (Berger vd., 2000; 192).

Batı-dışı ülkelerde resmi ya da değil modernleşme uygulamaları, “modernleşmeden gelişme” arzusunu taşımaktadır. Köklerimizden koparılmaya duyulan duyusu, kendimize yüklenen yabancılaşma duygusu o kadar şiddetlidir ki resmi ya da değil devrimci ya da reformcu tüm modernleşme ideolojileri ve onlar içinde belirlenen milliyetçilik anlayışlarında değişmeyen savunusu: Biz aslında değişmiyoruz özümüze dönüyoruz, düsturudur. Demokrasi gibi modern unsurlar aslında bizim aslımızda vardır. Böylesi bir savunusu ya da meşrulaştırma, yüreklere soğuk sular serperken, batı karşısında nesneleşmeye dayanamayan Osmanlı-Türk elitinin direnişi şeklinde değerlendirilebilir.

Modernliğin kontrol edilmesi fikri, muhafazakâr olsun ya da olmasın batı-dışı modernizasyon bilincinin temel bileşenlerinden biridir. Ancak bu ifade

paradoksaldır. Sosyal değişmenin kontrol altında tutulabileceği fikri, geleneksel değil modern bilince ait bir bileşendir. Seçim, tercih yapabilme modern bilince aittir (Berger vd., 2000; 198). Modern bilinç insanlara kaderleri üzerinde etkili olabileceği bilincini empoze etmiştir. Bu yüzden modernliğe tamamen karşı koymak zordur.

Demodern bilinç, modernitenin yarattığı huzursuzluklar tarafından motive olmuştur. Rasyonelleşme, duyguların denetimini gerekli kılmıştır, modern teknoloji sosyal ilişkilerde anonimlik getirmiştir, bu anonimlik ise bireyde güvensizlik ve anlamsızlık duygularına yol açar, sonuçta birey kendine ve yaşadığı topluma yabancılaşır. Bürokrasi ise bireyi çembere alır (demirkafes) (Berger vd., 2000; 203). Tüm bu hoşnutsuzluklar “evsizlik” başlığı altında toplanabilir. Modern toplumda birey, bürokratik ve teknik üretim kurumları arasında göçebe bir varlığa dönüşür. Birey soyut kurumsal ilişkiler neticesinde kesinlik duygusunu yitirir. “Dünyevi evsizlik” duygusuna, dinin sorgulanan bir süreç olması ile beraber, “metafiziksel evsizlik” duygusu da eşlik eder. Weber’in de işaret ettiği gibi, dinlerin teodisi, bireylerin başına gelen olayları aklileştirip, insanların olayları daha makul karşılamasına, yol açar. Oysa Şerif Mardin’in de belirttiği üzere, Türk modernleşmesi özelinde, laik modernleşmeci ideolojiler, anlam dünyası yaratma başarısını dolayısı ile teodisi olma başarısını gösteremedi. Tüm bu süreçler gerek batıda gerekse batı-dışı ülkelerde demodernize ve karşı-modernlik hareketlerini yarattı.

Modernitenin yarattığı özel ve kamusal alan ayırımına karşı demodernize bilinç direniş gösterir. Özellikle Türkiye gibi batı-dışı ülkelerde, devletin modernleşme aracı olarak halka yabancılığına karşı milliyetçilik bu mesafenin kapatılması için çaba harcar. Ele alacağımız kültür milliyetçiliğinde bu çabayı görmek mümkündür. Atsız gibi karşı-modernleşmeciler daha ziyade bu mesafeyi ifşa ederken, kültür milliyetçileri mesafenin nasıl kapatılacağına dair öneriler sunar. Milliyetçiler, “milleti”, cemaatsal bir yapı olarak tanımlayarak aile-millet-devlet özdeşleşmesi ile hem modernleşmenin yarattığı evsizlik ve kolektif aidiyet duygusuna cevap verir hem de millet ile modernleşmeci devlet arasındaki mesafeyi kapatmaya gayret eder.

Modern milliyetçilik, evrensel doğru açılıma sahipken, demodern milliyetçilik, modern zamanlar öncesi kolektif aidiyet ve dayanışmaya geri dönüşü vaat eder. Bu anlamda modern özgürlüklere karşı reaksiyoner tavra sahiptir. Bununla birlikte ulus-devlet hem bireyleri geleneksel yapılardan özgürleştirir hem de yeni baskı yapılarını yaratır (Berger vd., 2000; 221). Milliyetçiliklerin ve ulus-devletin bu paradoksal yapısı, modernliğin birincil ideolojisinin liberalizm olması ve liberalizmin, batıda demodernize bilinç,

batı-dışında ise modernleşmeci bilinç tarafından, arzu edilmeyen modern değerleri taşıması ile alakalıdır. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde modernleştirici güç olan, devlet ve resmi aydınların asla kabul etmediği siyasi ve ekonomik liberalizmdir. Aynı nefreti, demodernize kültür milliyetçiliğinde de yakalamak, modernleşme sürecinde aktif ve reaktif olan güçlerin aynı geleneksel bilinci paylaşımları olarak görülebilir.

Modern bilinç, insanın akli ve eylemi ile hem kendisi hem toplum hem de doğa üzerindeki biçimlendirici arzusuna rağmen, demodernize bilinç her şeyi kadere, doğaya ve olayların kendi gidişatına bırakmaya, eğilimlidir. Özellikle realiteyi mühendis gibi analiz eden, modernitenin parçalayıcı etkisine karşı demodernize bilinç bütünleşmeyi teklif eder. Bizde Peyami Safa'nın "mistisizme" olan eğilimini, bu babda bir demodernize bilinç örneği olarak görebiliriz. Modernitenin dinamizmine karşı demodern bilinç, durgunluğu ve beklemeyi savunur. Bu algıyı da Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" adlı eserinde, "Doğu beklemenin yeridir." İfadesi, demodernize bilincin batıdan ziyade hangi coğrafyada yerini bulduğuna dair önemli bir işarettir. Modernitenin yarattığı soyut kuramsallaşma ve "yapabilir olmak" gerek yaşamın gerek realitenin gaspı olarak görülür ve reddedilir. Bu itibarla demodern muhafazakâr bilinç, toplumu mekanik değil organik bir yapı olarak tasarılar. Bu demodern muhafazakâr bilincin sosyal bilimlerdeki ilk durağı, pozitivizm ve işlevselci-organik toplum anlayışıdır. Bu haseple bizdeki kültür milliyetçilerinin devamla sosyal bilimci olması olağandır. Sosyal bilimler, özellikle bütüncül ve pozitivist sosyoloji, topluma "mekanik-dışardan" ve özellikle "olguşallıkla" sınırlandırılmamış müdahaleye bilimsel reddiyedir. Bu bağlamda demodern sosyal bilim adamlarının, organik ve pozitivist sosyolojik sayılıtlara binaen devrimci modernleşme uygulamalarını bilim-dışı saymaları, batıdan aldıkları güçlü bir cephenin ürünüdür. Türkiye'de sosyal bilimlerin özelinde sosyolojinin gelişip gelişmediği tartışmalarında, öncelikle bilginin meşruluk temelini "bilim ve akıl" değil, batı olduğu batı-dışı ülke bilincinin kendisinin sorgulanması gereği, söz konusu edilebilir.

Modernniteye karşı duran demodernite bilincin, batıda üst sınıfa ait kolejli gençlerden çıkması (Berger vd., 2000; 244) ile Türkiye'de işçi hareketlerinin düşünsel zemininin ve eyleyicilerinin, kolejli ve batılı okullardan gelen aydın gruplarından çıkması açısından, sosyal hareketlilik itibariyle bir açıklama önerilebilir. Ya da muhafazakâr batılılaşma taraftarlarının bürokraside zamanla hâkim konuma gelmelerini, eğitim aracı ile modernleşmenin geniş halk tabanına yayılmasının bir sonucu olarak gören, Erol Güngör'e kulak

verilebilir. Ya da modernleştirici güç olan devlet elitizminin torunların daha ziyade sola meyil etmesinin, dine karşı olan, olumsuz tavrın modernleştirici bilinç biçiminde aktarılmasının etken olduğu söylenebilir. Evrensel değerlere açık yetiştirilen batılı dilleri iyi bilen torun ve evlatların muhafazakâr değil evrensel açılımı olan sola meyil etmesi batı-dışı modernleşmeci bilincin bir yansıması olarak, kabul edilebilir.

Peter Berger ve arkadaşlarının fenomenolojik sosyolojinin sayılılarına binaen geliştirdikleri kurumsal yapılar ile bunların bilinç bileşenleri arasındaki ilişkiyi çözümleyen bilgi sosyolojisi kitabında yer alan, batı-dışı (orijinalinde 3. Dünya) ülkelerde gelişen bilinç yapılarını analiz ederken, bu ülkelerde modernleşmenin hoşnutsuzlarından ve huzursuzluklarından kaçınarak gelişme şansları olabileceğine, dair ibarenin bir kültür milliyetçisi ve sosyal bilimci olan Erol Güngör de ilgi bulması arasında anlamlı bir ilişki olduğu, düşünülebilir. Sosyal bilimciler araştırdıklarının hem öznesi hem de nesnesidirler. Üstelik bir de bunun farkındayız incelediğimiz sosyal bilimciler arasında en fazla farkındalığı olan Erol Güngör'dür. Nitekim kendini anlamak için böyle bir kuramsal çerçeve bulan da odur.

Kültür ve Milliyetçilik

Yukarıda parametreleri; modern bilinç, demodern bilinç, modernleşen bilinç ve geleneksel bilinç arasındaki dialektik ilişki bağlamında biçimlendirilen kavramsal çerçeve itibarıyla, 1970-1980 lerde kültür milliyetçi ideoloji etrafında fikir üreten, sosyal bilimciler örneklendirilecektir. Bu çalışmada ele alınacak isimler Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Eröz'dür Mümtaz Turhan daha önceki çalışmalarda konu edildiği için ayrıca ele alınmayacak yeri geldikçe referansta bulunulacaktır.

Tanzimat'tan beri sistemli bir şekilde devam eden modernleşme çabalarına karşı eleştirel yaklaşımlar, demokrasiye geçiş ile beraber, milliyetçilik etrafında kendini ifade edebilmiştir. Modernleşme çabalarına karşı özellikle batıyı referans alarak gelişen eleştirilerin temel referansı ise modern bilince karşı gelişen demodern bilinçtir. Ya da daha bilindik şekilde ifade edersek Aydınlanmacı ve devrimci modernleşme çabalarına önce batının kendi içinden çıkan muhafazakâr tepki, daha sonra özellikle milliyetçi ve muhafazakâr çevrelerde Türkiye'de yankısını bulmuştur (Siyasi kavramların bilgi sosyolojisinin ürettiği kavramlara tercümesinin düz olamayacağını akılda tutmak gerekir.) . Bu batılı tepkiselliğin Türkiye'ye aktarılmasında milliyetçi ve muhafazakâr sosyal bilimcilerin ayrı bir yeri vardır. Batıda devrimsel sosyal de-

ğişimlere karşı nasıl ki pozitivist sosyoloji, muhafazakâr düşünceden etkilenerek “bilim” meşrulaştırması ile karşı duruşunu biçimlendirmişse, bizde de aynı fikirsel yönelim benimsenmiştir.

Türk modernleşmesinde devrimsel dönüşümü daha ziyade hukuk, siyasal bilimler ve iktisat fakülteleri hocaları sahip çıkarken muhafazakâr ya da demodern bilinci ise edebiyat fakültelerinde kaim olan sosyal psikolog, tarihçi, Türk dilci, sosyal antropolog hocalar temsil etmiştir. Sosyal değişimin ya da modernleşmenin nasıl olması gerektiğine dair değersel ve siyasi görüşler “bilim” tartışmaları etrafında sürdürülür, olmuştur. Eleştiriler ve savunular dergilerin kamusal ortamında sürüp gitmiştir. Bu çalışmada değersel tercihlerin kendisinin “bilimselliği” tartışma konusu yapılmayacak, kültür milliyetçiliği etrafında gelişen bilinç süreçleri tartışılacaktır. Nihayetinde sosyal bilimlerin batıda ya da bizdeki gelişimini ya da gelişmemesini siyasi ya da değersel tutumlardan uzak ele almak zordur. Sosyolojiiyi ihdas eden Auguste Comte’un sosyolojinin en geç gelişen bilim olma nedenini bu türlü müdahalelerde bulması tesadüf değildir ancak kendisi de nihayetinde batıda 19. Yy modern toplumunun çözülüşüne ve sorunlarına çare arıyordu. Modern toplumun sorunlarını analiz etmek ve çözüm üretmekle belirlenmiş bir sosyolojinin Türkiye’de modernleşme sorunlarından uzak kalması sanırım eşyanın tabiatına aykırıdır.

Öncelikle kültür kavramı ile milliyetçiliğin nasıl bir araya geldiği üzerinde durulabilir. Fransız vatandaşlık esaslı siyasi milliyetçiliğine karşı Alman milliyetçiliği, böylesi evrenselci açılıma giden milliyetçiliğe karşı, rakibi olan ülkeden farkının altını “kültür” kavramı ile çizmiştir. Ve dili, kültürün merkezi bileşeni haline getirmiştir. Bu tanımlamalarda, Fransa ile Almanya’nın küçük bir kasaba üzerindeki egemenlik konusunda anlaşamamasının, etkisi göz ardı edilemez. Bundan sonra da batı-dışı milliyetçilikler kendi kimliklerinin batıdan ve diğer ulus-devletlerden farkını ve meşruiyetini “kültür” kavramı ile ifade eder olmuştur. Türk kültür milliyetçiliği de bu kimlik sorununa verilen bir cevaptır. İmparatorlukların ihdas ettiği ümmet kimliği ulus-devletlerle beraber yıkılınca ortaya kimlik problemi de çıktı. Neticede daha önce ümmet etrafında ve içinde toplanan geniş yığınlar ulus-devletlerin sınırlarında yeniden tanımlanır oldu. Bu kimlik-fark-kültür kavramları sadece dışsal süreçler olarak işlemedi aynı zamanda modernite ve modernleşmenin geleneksel yapı ve bilinç üzerindeki baskısı ile modernleşen ulus-devletler içinde de eleştirilerin, tepkilerin sözü olarak kendini gösterir oldu.

İşte bu çalışmada kültür milliyetçiliği, resmi-tam modernleşme çabalarına bir tepki olarak ele alınıp, tartışılacaktır. Aynı ontunun farklı kavram-

sal çerçeveler itibariyle tartışılması, neticede tartışmaları yanlışlamaz sadece gerçeklik üzerindeki bilincimizi geliştirir, böylesi bir bilgi sosyolojisi sayıltısına binaen bu çalışma yazıya aktarılmıştır. Sosyal realite ile bilinç arasındaki dialektik ilişkinin gelişimi, kavramsal çerçevelerin çoğalması ile artar. Nihayetinde hangi yorumun doğru ya da yanlış olduğunu, tartışmayı yürütenler değil bu metinleri okuyanların zihinlerinde açılan yeni soru işaretleri ve zaman belirler. Önemli olan tutarlı ve asıl olan gerçekliği manipüle etmeden, bilimsel etik içinde tartışmaların yürütülebilmesidir.

Milliyetçilik okumaları içinde Atsız milliyetçiliği, tam-resmi modernleşme anlayışına bir reddiye ve ifşa şeklinde geleneksel bilincin tam bir savunusu etrafında dikkat çekerken ve resmi milliyetçiliğin aslında resmi kurumlar ile geniş halk yığınları arasındaki yabancılaşmanın kesin bir ifadesi iken, kültür milliyetçilerinin biraz daha ılımlı ve uzlaşımly olduğunu, belirtmek gerekir. Modern yapı ve bilinç bileşenleri ile geleneksel yapı ve bilinç bileşenleri arasında sentez kurmayı deneyen, bir çabanın ürünü olarak, kültür milliyetçiliği görülebilir.

Erol Güngör, kitaplarında defaten atıfta bulunarak adını saygıyla andığı Mümtaz Turhan gibi, milliyetçi sosyal bilimciler içinde "bilim" kaygısı, dili, mantığı ve farkındalığı olan düşünürdür. Sosyal psikolojinin temel kavram ve sayıltılarına binaen modern bilincin ürünü olan bireyciliğe-ferdiyetçiliğe karşı daha geleneksel bilince uygun "şahsiyet" kavramını öne sürerek ve şahsiyetinde kültür içinde biçimlenmesinden yola çıkarak kültür milliyetçiliğinin, bilimsel savunusunu yapar (Güngör, 1987; 10). Ele aldığımız isimlerin "kültür-şahsiyet-millet" üçlemesinde düşünsel haritalarını belirlerken, kendi dönemlerindeki gençlik hareketlerini göz önünde bulundurdıkları, dikkat çekmektedir. Batı modernitesinde gençlik kültürü, bir demodern bilinç ürünü olarak karşımıza çıkarken, batı-dışı bir modernleşme olan Türk modernleşmesinde tam tersi modern bilincin savunusu olarak, karşımıza çıkar. Aydınlanmacı devrimsel dönüşümleri en azında ideolojik olarak kendine referans alan erken Cumhuriyet dönemi bir grup aydın zihniyeti ile 70'lerin sol gençliği arasındaki zihinsel bağ, kültür milliyetçileri tarafından sıklıkla ifade edilir. Bu bağlantı batının düşünsel geleneğinin kendinde de vardır. Fransız-Burjuva devrimciliği ile Marksist devrimciliğin toplumsal dönüşümün niteliği hakkındaki görüşleri, fikirlerin gerçekliği belirlemesi gerektiği doğrultusundaki temel modern algı, hümanizm ile enternasyonalin ulus ötesi ufku bunlardan bazılarıdır.

Güngör, resmi-tam modernleşmeye ve onun ürünlerine karşı geliştirdiği eleştirilerin bilime dayandığını, ifade eder (1987; 11). Güngör'ün temel kay-

gısı, ulus-devleti ve onun resmi aydınlarını kendi milleti ile barıştırmaktır. Atsız bize manipülasyonu ifşa etmişken ve bu manipülasyona duyduğu bütün öfke ile modern ulus-devlet ile ideolojik bağını keserken, Güngör, kültür milliyetçisi olarak barışı önermektedir. Modern bilinç ile milletin temsil ettiği geleneksel bilinç arasında uzlaşım arayışı içindedir. Modernize ulus-devletin ve aydınının geleneksel yapı ve bilinç üzerinde kurduğu baskı ve aradaki mesafenin aslında bizden başka bir kültürü referans alınması ile ilgili olduğunu, belirtir. Yabancı-modern olan modelden kendimize-kültürümüze dönmek ise bilimseldir. Demodern bilincin büyük hüsrani, aslında, “millet” ve “kültür” denilen olguların modern bilincin etkisine maruz kalmış demodern bilincin ürünü olması hasebiyle, modern olandan koparılamayacağı, algısının zamanla gelişimi ile olacaktır. Güngör, inkılapçı zihniyet ve sol aydının enternasyonel kimliği ile milli kültüre yabancılığının farkındadır. Kültür burada artık bir fark kimliği olarak işlevsel role bürünmektedir.

Kavramsal çerçeve okumalarının Erol Güngör okumaları ile örtüşmesinin açıklaması düşüncenin evrenselliği ya da kültür milliyetçilerinin zaten batı referanslı olması ile açıklanabilir. En bariz şekilde Güngör, inkılapçıların milliyetçiliğinin, millete yabancı ve evrenselci ve batıcı (modern) olduğunun ve imparatorluktan kurtuluşu talep eden azınlık milliyetçilikleri ile paralel olduğunun, altını çizerek (1987; 17). Berger vd. de milliyetçiliğin batı-dışında, ulus-devletin topluma yabancılığını kamufle ettiğini ve bir kurtuluş ideolojisi etrafında biçimlendiğini, belirtir. Güngör, Osmanlı’da milliyetçiliğin imparatorluktan kurtulmak isteyenlerin ideolojisi olduğunu, ancak aynı durumun Türkler için geçerli olamayacağını, söyler. Kültür milliyetçileri, modernleşen bilincin ürünü olan resmi milliyetçiliğin temel sayıltı ve kaygı ve ideolojik manipülasyonu (Kurtuluş savaşı imparatorluğu ayakta tutmak isteyenler ile Anadolu’ya çekilmek isteyenlerin mücadelesidir. Güngör, 1987; 17) karşısında modernleşen devletin kendi milleti ile olan yabancılığını, geleneksel yapı ile olan mesafesinin bu itibarla kapatılmaya çalışıldığının, farkındadırlar. Güngör, modernleşen bilincin ürünü Türk milliyetçiliğinin azınlık milliyetçileri ile aynı paralelde olduklarını kabullenememektedir. Bu çekişme modernleşen bilinç ile geleneksel bilinç ve modern bilinç etkisi ile biçimlenen demodern bilincin arasındadır. Bir yanda modernleşmekten başka çare bulamayan bilinç diğer yanda bu sürecin geleneksel yapıda yarattığı huzursuzluğu dillendiren demodern bilinç. Kendi dışında bir dünyanın çekişmesi ile huzuru bozulan ve bu çekişmenin sonuçlarına katlanmak zorunda kalan ezilen bir geleneksel bilinç, hem modernitenin hem de modernleşmenin çifte baskısı altında açılımı ancak demodern bilinçte bulabilmektedir.

Ancak demodern bilinç de kendine bir o kadar yabancıdır. Muhafazakârlığın kentli ve modern olduğu gelenekselliğin nativizminden uzak olduğu, akılda tutulmalıdır.

Resmi-tam modernleşmeyi, modernleşen bilincin ürünü olarak ele alırsak bu bilincin arzu ettiği denetimli modernleşme projesi devlet eli ile modernleşme- batı-dışı modernleşmenin tipik bir örneğidir. Batı-dışında bürokrasi, ordu, eğitim ve şehirleşme modernleşmenin araçlarıdır, taşıyıcılarıdır. Milliyetçilik onun modern bileşeni olarak hızlı kalkınmanın seferberliğini sağlamak devletin geleneksel yapı üzerindeki yabancılığını örtmek için elzemdir. Atsız bu örtüyü kaldırandır. Ancak örtü artık dikiş tutmadığı yerde geleneksel yapının bilincine yakın aynı dili konuşan başka bir milliyetçiliğe daha ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle demokrasiye geçişle beraber demokratik devletin halk ile temasını sağlayacak böylesi aracı-tampon rolün kültür milliyetçiliği tarafından işlevsel hale geldiği, söylenebilir. Ki ancak bu resmi işlevselliği ile siyasi zeminde meşruluğu kabul görebilirdi veya üniversiteler gibi modernleştirici bilinç taşıyıcı bir kurumda kültür milliyetçisi sosyal bilimcilere yer verilebilirdi. Modernleştirme uygulamaları, devletin elinden, eğitimle modernleşen üniversite gençliğine ve kapitalistleşme ile sivil topluma geçtiği anda denetlenemeyen iki tür modernleşme ideolojisinin, 70'lerde düşünsel boyutta sağ-sol olarak çatışmaya başlaması, modernleşmenin bir sonucu olarak görülebilir. Bir yanda yüksek eğitimle modern bilinci almış ve kendi kaderleri üzerinde belirleyici olmak gibi bir modern bilinç bileşenini benimsemiş gençler diğer yandan da gene yüksek eğitilmiş çocukları sayesinde kendilerine daha yakın modernleşme alternatifleri olduğunu, öğrenen sivil toplum. Biri daha modern "aşırı modern" evrenselciliğe ulaşmak isterken diğeri daha "yerel" bir alternatif modernleşmenin peşinden sürüklenir. Ve denetimli modernleşmenin taşıyıcısı olan devletin bu rolü sivillere bırakmak istememesi ile böylesi bir ortamda, kültür milliyetçileri sivil-yerel bir modernleşme alternatifinin sözcüleri olarak, kamusal tartışmalarda taraf olmuştur.

Erol Güngör hem milli kültüre hem de bilime uygun bir milliyetçilik anlayışı geliştirmenin arayışı içindedir (1987; 20). O da farkındadır ki, modern-batıyı referans almayan bir ideolojinin modernleşen bir ülkede yeri yoktur. Nitekim milliyetçiliğin programı; siyasi ve kültür birliği ile modern bir toplum meydana getirmektir. Osmanlının yabancılığı ile CHP nin yabancılığı arasında bağ kurularak ve ulus-devlet ile CHP arasına mesafe konularak halk ile ulus-devlet yeniden bir araya getirilmeye gayret edilmektedir. Güngör'e göre bu mesafenin kapatılması kültürel birliğin sağlanması ile mümkündür. Modernleşen bilinç ile geleneksel bilinç arasındaki farkın "kültür" ile kapa-

tılacağına dair öneri, kültür milliyetçiliğinin, bir zamanlar, modernleştirici milliyetçilik gibi, ulus-devletin modernleştirici güç olarak geleneksel yapıya olan mesafesini kapatma misyonuna büründüğünü, bize gösterir.

Güngör, geleneksel bilinç ile modernleşen bilinç arasındaki mesafeyi halk-aydın arasındaki mesafe biçiminde formüle etmektedir. Osmanlıdaki kapıkulu ile reaya ayrımının idari oysa halk-aydın ayrımının kültürel olduğunu, belirtir. Demokratik bir ülkede egemenliğin meşruluk kaynağı halk iken, ulus-devletin temel dayanağının millet olduğu kabul edilmişken, Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tarihsel süreklilik resmi olarak reddedilirken, modernleştirici devletin ya da bürokrasinin geleneksel yapı ile yabancılaşma mesafesi başka şekilde ifade edilemezdi. Kültür milliyetçileri, devlet-millet yabancılaşmasını aydın-halk yabancılaşması olarak yeniden tesis eder. Nasıl ki, 19. yüzyıl pozitivistlerinin daha sonra 1929'da bilgi sosyolojisinin kurucu metinlerinden birini yazmış olan Karl Mannheim (İdeoloji ve Ütopya) ve II. Dünya savaşının ortalarında devrimsel değişimlerin batıda yıkıcı etkisi olduğunu, savunan metni (Açık Toplum ve Düşmanları) yazan Karl Popper'ın temel ve ortak kaygıları kendi coğrafyalarında modernliğin getirdiği çözücü etkileri bertaraf etmek gibi benzer bir kaygıyı Erol Güngör de taşımaktadır. Modernleşme alternatifleri arasındaki çatışma halk-aydın arasındaki kopukluk siyasi arenada karşılığını bulan, sağ-sol çatışmasına çare bulunmalıdır çare de milli kültürdedir. Pozitivist bir epistemoloji ile toplum içindeki modernitenin ya da modernleşmenin doğurduğu "çoğulculuk" ya da "çok ilişkililik" tahammül edilemeyen bir safhaya geldiğinde fikir düzleminde çözüm arayışı başlamaktadır.

Türk modernleşmesinin amacı batı-dışı modernlikler gibi "modernleşmeden gelişme" idi ancak modernleşmenin temel ürünü olan sivil toplum artık kendi aklı ile kendi kaderini belirlemek rüştüne kavuşmuştur. Pakistanlı sosyolog Rıaz Hassan'ın dikkatimizi çektiği üzere, Ortadoğu modernleşmelerinde en büyük sıkıntı sivil toplumun modernleşme serüvenine ortak olma iddiası, Türk modernleşmesinin de başına gelmiştir. Bunu dillendiren Güngör, halkın Türkiye'de artık siyasi kaderini tayin edecek denli olgunlaştığı, müjdesini verir (1987, 30). Halk artık modernleşmiştir. Halka aydınların değerlerini aşlamak gerekmektedir. Güngör, geleneksel değil modernleşmiş sivil toplumun sözcüsüdür. Güngör bu çalışmanın da kavramsal çerçevesini kuran eserin temel sayıltıları ile halk-aydın arasındaki farklılaşmanın modernite ve modernleşmenin sorunu olduğunu, batıda var olduğunu, farklılıklarla beraber, belirtir.

Güngör, hem modernleşmenin getirdiği sorunlara hem de kimlik sorununa aynı babda çare üretmeyi, denemektedir. Bunu da kültürün özgünlü-

ğü bağlamında yapmaktadır. Kültür, bir toplumun kendi sorunlarını çözme tarzıdır. Bu bağlamda her türlü maddi araçları ve davranış biçimlerini kapsamaktadır. Davranışların ardında ise manevi kültürel değerler vardır. Mümtaz Turhan gibi, modernleşmeyi, kültür değişmesi olarak kültür değişmesini ise, eski çözüm yollarının yetersizliği ile açıklar. Güngör, Turhan'ın serbest ve zorunlu kültür değişmeleri ayrımına benzer şekilde, içerden ve dışardan kültür değişimi ayrımı yapar. Kültürün kendi içinden gelen değişmeler, daha uygun ve kolaydır. İçerden olan değişmeler toplumun ihtiyaçlarını daha iyi görmektedir. Dışardan gelen değişmelerde ise değişimi isteyenler benimsemek istedikleri kültürü hem üstün görmekte hem de neden-sonuç ilişkisini yanlış kurmaktadır. Temel sıkıntı; gerçek sorunlara sahte çözümlerin üretilmesi ve bunun kültür değişmesini geciktirmesidir ve bunun neticesinde direnç ortaya çıkmaktadır (1987; 32). Güngör'e göre, halk ve aydın arasındaki ikiliğin nedeni de budur. Batıyı benimsemeye çalışan aydın ile geleneği korumaya çalışan halk arasında farklılaşma doğmaktadır. Güngör, modernleşmenin sıkıntılarının yarattığı ikiliği sosyal psikolojik kavramlarla açıklamaktadır. Halk ve aydın arasındaki farklılığın bir diğer nedeni ise modernitenin iki kesime eşit tesir edememiş, olmasıdır.

Güngör, batı medeniyetinin, modernitenin kendi bilinç bileşeninden biri olan rasyonaliteyi ve pozitivist zihniyeti Türkiye'nin modernleşememe krizinin bir nedeni olarak görür. Diğer neden ise değişmenin zorla ve baskı ile yapılmasıdır. Modernitenin bilinç bileşenine bu gösterilen tepki demodernize bilincin bir tavrıdır. Güngör, modernleşmeyi eleştirirken bunun kaynağını hedef almaktadır. Batı medeniyeti, ona göre, teknolojik üretim ve sözleşmeye dayalı toplum modelidir. Batı medeniyeti maddeci ve maddiyatçıdır. Doğa gibi toplumu da ölçülebilir maddi varlık olarak görmekte ve maddi olmayan yapılara karşı tavır takınmaktadır. Bu ifadeler demodern-muhafazakâr bilincin modernite eleştirileridir. Güngör, halk nazarında batılılaşmanın, bizi orduları ile yenemeyen batıya aydının, ülkeyi ve kültürü teslim etmesi olarak, algılandığının altını çizer. Böylece kültür milliyetçiliği sadece modernleşme eleştirisi olarak değil siyasi bir eleştiri olarak da görünür hale gelir. Batı karşısında teslimiyetçiliğe bir eleştiridir, kültür milliyetçiliği. Modernleşme batıya teslimiyet olarak algılanmaktadır. Modernitenin kendi içinde geliştirdiği sorunlara tepki olarak gelişen demodernize bilince ek olarak batı-dışı ülkelerde ülke dışından gelen düşman kuvvetler gibi algılandığı için modernleşmeye duyulan tepki yoğunlaşmaktadır.

Güngör batıcı-modern-resmi milliyetçilik ile Türkçülük arasında ayrım yapma ihtiyacı duyar. İnkılapçıların milliyetçiliği, Türkçülükten çok farklıdır.

Bu ayrımın temelinde de modernleşme anlayışlarının bir olmaması vardır. İnkılapçılar tamamen değişimden Türkçüler ise “milli hüviyeti” koruyarak değişmeden-modernleşmeden yanadırlar (1987; 47). Bundan sonra Güngör bütün resmi modernleşme ideolojisini ve uygulamalarını, millettten kopuş ve Avrupalılaşıma olarak eleştirir. Ona göre, modernleşme, çocuğun müstakil şahsiyet olarak büyümesi değil babasına benzeme çabasıdır. Güngör’e göre, artık Avrupalıların modernleşme teklifleri eleştirilmektedir ve bir memleket bu şekilde kalkınamayacaktır (1987; 95). Burada batı-dışı modernleşmenin “modernleşmeden kalkınma” arzusu karşımıza çıkmaktadır. Gelişme-kalkınma paradigmaları alt yapısal süreçlerdir oysa modernleşme sosyo-kültürel bir süreçtir. Kültürel süreçleri koruyarak kalkınma, bir alternatif modernleşme teklifidir. Bu teklif kültür milliyetçiliği ile uyumludur.

Güngör, yarı modernleşmeci ya da muhafazakâr modernleşmeci kültür milliyetçiliğini inşa eden Ziya Gökalp’in milliyetçilik anlayışındaki çelişkileri de ifade etmektedir. Buna göre, Gökalp düşüncesinde din bazen medeniyet içinde bazen kültür içinde yer almaktadır. Güngör’e göre, bu tutum ile İslamcı ve Türkçüler milliyete ve dine hanel gelmeden modernleşebileceğimizi ispatlamaya, çalışıyorlardı. Güngör, farklı modernleşme bilinçlerinin kendi içlerindeki çelişkileri ele alırken, resmi modernleşmeci bilinci II. Meşrutiyet dönemindeki atası Garpcıların diğer iki modernleşmeci bilinçten daha fazla kültürücü olduklarını, ifade etmektedir (Güngör, 2010; 16). Çünkü Garpcılar, kültürü değiştirmek istiyorlardı. Batı-dışı modernleşme bilinci “modernleşmeden kalkınmak” düsturunu benimsese dahi resmi modernleşmeciler “modern” bilince en fazla yakın olanlardır. Ancak onların da özellikle erken Cumhuriyet dönemi aydınlarında özellikle siyasi haklar ve demokrasi konusunda isteksizlikleri dikkat çekmektedir. Resmi modernleşmeci bilinç ile muhafazakâr-modernleşmeci bilinç arasındaki ortaklık aslında kısmen Batılılaşmak doğrultusundadır. Hem fikir oldukları kesinlikle teknik üretimin alınması gereğidir. Ancak sosyo-kültürel ve siyasi konularda modernitenin sınırlandırılmasını talep etmektedirler. Muhafazakâr-modernleşmeciler din konusunda muhafazakâr iken resmi modernleşmeciler siyasi haklarda cimridirler. Her ikisi de denetimli modernleşmeden yanadır. Ancak süzgecin hangi unsuru geçirip geçirmeyeceği konusunda anlaşmazlık içindedirler. Kültür milliyetçileri içinde en fazla bilimsel zihniyeti gerçekçi bir şekilde sahiplenen Güngör, kültür-medeniyet ayrımına giderek maddi kültür unsurları alınmazsa manevi kültür korunur, şeklindeki tavsiyenin gerçekçi olmadığını, farkındadır. Çünkü maddi olan aslında manevi olanın dış kabuğudur (olgu). Birbirinden kopmaz teknik üretim alınırsa onun zihinsel alt yapısı da aktarılmış olacaktır (2012; 19).

Güngör, Avrupa kültürü ve medeniyeti ayrılmaz, diyen, inkılapçıların haklı olmasının Avrupa kültürünü olduğu gibi almak, anlamına gelmez, diyerek resmi-tam modernleşmeci bilinç ile mesafesini belirler. Bu mesafenin kuramsal zemini Peter Berger vd.'nin sayılısına binaen oluşturulur. Güngör'e göre, kültür-medeniyet unsurları kısmen alındığında, alan kültürün kendi bütünlüğü içinde bambaşka bir anlam kazanır (2010; 25), diyerek batı-dışı alternatif modernleşme biçimlerinin olabileceğini, tartışır: Modernleşmek Avrupalılaşmak demek değildir. Güngör'e göre, bir milletin kimliğini kültür ve tarih oluşturur. Batı teknolojisinin ardındaki bilimsel zihniyet aslında batılı insanların dünya görüşlerinin (bilinç) bir ürünüdür.

Güngör, Türkiye'de sosyal bilim çevrelerinde modernleşme konusundaki tartışmaları özetler. Buna göre modernleşme konusunda temel savlar şöyledir: Teknolojik değişme kaçınılmazdır, teknolojik değişme ile kültürel değerler çatışmaya girmektedir, kültür teknolojik değişmeye direnmiyor, teknolojik değişmelerin toplum üzerindeki etkileri kontrol edilebilir, teknolojik değişmeler kültürü geliştirebilir (2010; 29-30). Görüldüğü üzere bu tartışmalar teknolojik değişim ve toplumsal üst yapısal değerler arasındaki ilişkinin nasıl olabileceğini dairedir. Güngör, bu ele alışların dışında kendi modernleşme önerisini geliştirmeden önce batıda modernitenin, demodern bilinç tarafından eleştirisine benzer eleştirilerini sıralar. Buna göre, modern toplumda araçlar ve amaçlar yer değiştirmiştir, sahte kültür ortaya çıkmıştır, hayatın maddi ve manevi yanları birbirinden kopmuştur (işbölümü, çok ilişkililik), anlamın yitimi, dinin özel alana itilmesi, makineleşmek, teknokratların demokrasiyi tehdit etmesi vb. teknolojinin, toplumsal hayat üzerindeki olumsuz etkileri sıralanmaktadır. Güngör bu sıralamayı batılı modernite eleştirmenlerini referans alarak yapmaktadır. Güngör, teknolojik üretim ve bilimsel düşüncenin, batılı insandaki zihinsel dönüşümün ürünü sayarak aradaki dialektik ilişkiden uzaklaşır ve idealist bir yönelimi benimser (2010; 38). Güngör, yeni bir tartışmanın başlaması gerektiğini ifade eder: İki yüz yıl önce neyi alalım neyi almayalım tartışması vardı artık "neyi alabildik neyi alamadık " bilançosunu çıkarmalıyız.

Güngör, Türk modernleşmesine dair düşüncelerin çelişkilerini ortaya koyarken aynı zamanda modernleşme sürecimizin çelişkilerini de belirtir: Öncelikle Türkiye'de teknolojik değişme, en çok bu değişimi isteyen ve değişim sürecinde kültürü değiştirmek isteyenler tarafından gerçekleştirilmedi; Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk otuz yılında sanayileşmeye değil kültürel değişime önem verildi; Cumhuriyet öncesi ıslahat çalışmaları eksik yanlarımızı gidermeye yönelikken Cumhuriyet, toplumu hepten değiştirmeyi amaçladı (2010, 39-40).

Güngör, maneviyatçı olanların sanayileşme gibi maddi süreçlerde etkili olduğunu maddiyatçı gibi görünen inkılapçıların ise kültürel değişimde etkili olduğunu, özetler. Bu zihinsel paradoksun esas nedeni, erken Cumhuriyet dönemi ve öncesinde İttihatçıların “pozitivizm” algısının ve muhafazakârların bu algıyı anlamlandırma biçiminin kendisinde sorun olmasıdır. Türkiye’de pozitivizm, materyalizm olarak alınmış ve anlamlandırılmıştır (pozitivizm oldukça muhafazakârdır, özünde idealizmi barındırır –Durkheim’ın olgu tanımına bakılabilir- ve siyasi alanda ise bilimin aşkınlaştırılması ile totalitarizme yol açar, belki de bu yüzden ittihatçı zihniyette yansımaları bulur) Hal böyle olunca muhafazakârlar her tartışmada kendilerini maneviyatçı olarak saflaştırmışlar; inkılapçıları ise maddiyatçı olarak, suçlamışlardır. Tıpkı gerek İbrahim Kafesoğlu ve Mehmet Eröz’ün Marksist analizden kaçıyoruz diye sürekli alt yapısal açıklamalara iltifat etmeleri gibi. Maalesef Türkiye’de sert ve ikici zihinsel yapının siyasete akması ile -Şerif Mardin: “ya hep ya hiç”- kavram kargaşasının eşliğinde düşünülmemekte ve hareket edilmektedir. Kavramları kendi gelişim toprakları, tarihleri ve süreçleri dışında kendi ikici zihniyetimize nasıl uygun geliyorsa öyle tercüme etmek ve kendimize kavga zemini yaratmak gibi bir siyasi üslubumuzun olduğu, söylenebilir.

Güngör, modernitenin temel bileşeni olan teknik üretimin Avrupalılardan ziyade yerli tiplerin gerçekleştirdiğini, belirterek “modernleşmenin” inkılapçıların değil muhafazakârların başarısı olduğunu, ispatlamaya, çalışır. Muhafazakâr-“yerli tipler” liberal ortamların kendilerine verdiği imkânla iktisadi inkılapçı CHP’nin elinden kurtarmıştır (2010;43). Türk modernleşme sürecinde, modernitenin, teknik üretim kısmını daha ziyade liberal-muhafazakâr kesimin bilinç süreçlerini ise inkılapçı kesimlerin gerçekleştirdiğine dair yaygın görüş söz konusudur.

Güngör bu yerli kadroların inkılapçılar gibi henüz bir doktrin ortaya atmadıklarını belirtir. Bu yerli kadro içinde bürokrat, siyasetçi ve girişimciler vardır. Merkez sağda yer alan bu kesim DP sürecinden sonra ilk defa Necmettin Erbakan’ın 60’ların sonlarında “Ağır Sanayi Hamlesi” düsturu ile kendilerine kamusal alanda yer buldular. Güngör de bu yerli kesimin sanayileşme konusunda tutkusu olduğunu, belirtir. Türkiye’de ilericilik-gericilik tartışmalarının ya da sağ-sol tanımlamalarının paradoksal yapısını İdris Küçükömer 1969’da ifşa etmişti. Güngör de 1980’de bu tartışmalara yeni bir boyut ekler: Muhafazakârlar (yerli tipler) sanayileşmede ilerici inkılapçılar ise kültürün manevi yanında ilericidir. Burada “ilericilik” kavramını” modernleşmeci” olarak alırsak, Türkiye’de modernleşmeci bilincin farklı boyutlarda

yaygınlığının yanı sıra siyasi arenada birbirine zıt gibi görünenlerin aslında ne kadar uyumlu ve bütünlüklü olduğunu, söyleyebiliriz.

Güngör, demodern bilincin, teknik ilerlemelerin toplumda makineleşmeye yol açtığı bunun da menfi olduğuna dair değerlendirmesine, katılır. Bunun telafisi ise sağlam bir milli kültür kurmaktır. Demodern bilinç, modernitenin “evsizlik” ve “köksüzlük” duygusuna ve aidiyet krizine karşı “evde olmayı” ve “kök” duygusunu önermektedir. Ev, yeni bir “kolektif aidiyet”tir. İşte bu “kök” bizde “milli kültür” ve “ev” ise cemaatsal yapısı ile “millet” olarak karşılık bulur. Pre modern değerleri içinde barındıran “milli kültür” bizi tekrar köklerimize bağlayacak ve duygusal-yüzyüze ilişkilerin hâkim olduğu cemaatsal “millet” de evimiz olacaktır.

Modernleşen dünyada kendini yalnız ve iki kat yabancılaşmış hisseden, bu yabancılaşmanın kaynağı gerçekten bize “yaban” (batı) olandır, “yerli” kalmak için çabalayan kesimlerin ideolojisini kültür milliyetçileri çizmektedir. Yaban bir modernleşmenin baskısı altında resmi modernleşmeci uygulamaları ile kökünden kopmuş, kendi devletine yabancılaşmış bu insanları tekrar kazanmanın pratik ve teorik uygulamalarını, demokrasinin gelişimine bağlamak, doğru olur. Bununla birlikte bir ülkede siyasi birimin kapsayıcılığı arttıkça meşruiyetinin de artacağı, düşünülebilir. Zorla modernleştirme uygulamalarının muhatabı olan” yerli” lerin yaban bir kuvvet (bu kendi devletleri idi-milliyetçi düşünce içinde devlete yönelik içsel eleştirilerde, devletin otoritesine halel gelmemesi için genellikle devlet-hükümet ayrımı yapılır ancak Atsız’ın hiciv romanları modern Türkiye’nin siyasi idollerini açıkça hedefe alır, bununla birlikte özellikle demokrasi öncesi dönemde devlet-hükümet ayrılaşmasının olmadığına da dikkat edilmelidir) ile yaban bir şeye (batı) benzetilme çabaları siyasi arenada radikal olana davet çıkarabilirdi (Atsız mesela) ve çıkarmaktaydı da (devrimci-sol). 1970’lerde siyasetin radikal düzleme sürüklenmesinin önündeki barajlar; kültür milliyetçiliği ya da orta solun gibi uzlaşımçı siyasi ideolojilerdir. Batı-dışı modernleşme süreçlerinde, geleneksel kesimlerin eline geçme ihtimalinin en fazla olduğu bürokrasi ve dolayısıyla siyaset ile geleneksel yapıların en az sirayet edebildiği ordunun çekişmesinde bu radikalizmin dindirilmesi çabaları görülebilir. Ya da daha öz ifade ile Ernest Gellner’in “Türk ordusunun demokrasiye olan vazgeçilmez tutkusunun” somut ifadesi askeri ihtilallerden sonra siyaseti sivilleştirme çabasıdır. Askeri ihtilaller, denetimli modernleşmenin “uyarı ışıkları” olarak görülebilir. Siyasal ideolojiler ile radikalizm düşünsel olarak önlenirken askeri darbeler ile de pratikte engellenmekteydi. Bu içsel süreçlere bir de teknik üretim sürecin-

de, üretim araçlarının hangi kesimlerin mülkiyetinde olması gereğine dair fikri cepheleşmenin eklendiği iki cepheli bir dünyanın tampon bölgesinde yer almanın sıkıntıları da eklendiğinde batı-dışı modernleşme olan Türk modernleşmesinin bilinç çarpışmaları daha anlaşılır, olabilir.

Kavram ya da ideolojilerin bir gerçeği bir de algısı vardır. Bu algılamayı ise anlam dünyaları belirler. Türk modernleşmesi, modernleşmenin yarattığı iki katlı “yabancılaşma”, “evsizlik”, “köklerinden kopma” duygularına karşı kolektif aidiyet arayışlarına bir milliyetçilik bir de sosyalizm cevap vermiştir. İkisi de modernitenin siyasi bileşeni olan liberalizme tepki ile biçimlenir ve Türkiye’de liberalizmin asla yaygın ideoloji haline gelememesini, “modernite” nin hala oluşmadığı şeklinde yorumlayabiliriz. Son yıllarda gelişen liberalizm, ancak muhafazakârlığın bileşeni olunca kabul gördü. “Vicdan özgürlüğü” olarak, muhafazakârlığın din bileşenine verilen, bireysel özgürlüğe ancak kapımızı açabildik. Oysa sivil ve siyasi liberalizmin “insan hakları” olgusu hala bize yabancıdır çünkü “modernite” hala bize yabancıdır.

Güngör’e göre, Türkiye’nin bugünkü sorunu, sebebi henüz mevcut olmayan neticelerle uğraşmak yerine, modern teknolojinin en az paha ile nasıl aktarılacağı, sorusudur. Bizim sorunlarımızın kaynağı modern teknoloji değildir. Tersine modern teknoloji gelmediği halde milli kültürden pek çok şey gitmiştir (2010; 46). Berger vd.’nin tartışmalarını tekrar hatırsak, modernitenin temel bileşeni teknik üretimdir. Alternatif modernleşmelerin olup olamayacağı, modern paket bileşenlerinin birbirinden ayrılıp ayrılamayacağı ve ayrıldıkları takdirde nasıl bir kombinasyonla bir araya gelebileceği ile ilgilidir. Ancak bunun kesin bir cevabı verilmiş değildir. Teknik üretim ve bürokrasi modernitenin kurumsal bileşenleridir. Bilinç bileşenleri ise; mekanizm, tekrar üretilebilirlik, ölçülebilirlik, kişiliksizleşme, duyguları yönetebilme, işbölümüdür. Modern topluma modernitenin yansımaları ise; çoğulculuk ve çok işkilliliktir. Taşıyıcıları ise; şehirleşme, ordu ve eğitimidir. Modernitenin yarattığı huzursuzluklar ya da sonuçlar ise; yabancılaşma, evsizlik, yersiz-yurtsuz olma, göçmen olma, güvensizlik, anonimlik. Güngör’ün dillendirdiği durum, modernitenin kurumsal ve bilinç bileşenleri alınamadığı halde huzursuzlukları ve sonuçları ile meşgul olduğumuzdur. Ona göre, zaten modernleşmenin denetimli olması sorun değildir çünkü modernleşmeyi denetlemek mümkün değildir. Bugün yapılacak iş sağlam bir milli kültür “kurmanın” yollarını araştırmaktır. Artık sorun, nasıl modernleşeceğiz değil, modernleşmenin huzursuzlukları ile baş etmenin yollarını aramaktır. Bu durum tartışıldığına göre, nispeten modernleştiğimiz düşünülmektedir. Bir de burada dikkat çeken “milli kültür” ün kendisinin modern yani yapay

olmasıdır. Modern-millî kültür ile geleneksel kültür arasında mesafe konulduğu, dikkat çekmektedir.

Muhafazakârların, Fransız devrimcilerini suçlamasına benzer şekilde, Güngör, inkılapçıları “entelektüalist” olmakla suçlar. Her işi masa başında ve zihinsel olarak planlamaktadırlar. Bu ise uygulamada sorunlara yol açmaktadır. Fransız devrimciler gibi inkılapçılar ya da Türk devrimcileri de kendi doğru bildiklerini millete yasa yoluyla zorla kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Güngör, mantık olarak tutarlı olanın realitede saçma olabileceği doğrultusunda oldukça güçlü bir pragmatist eleştiride bulunur. Entelektüalist, lafçıdır. Bu nitelime Napolyon’un ideologları laf salatası yapmakla suçlamasına benzerdir. Türk siyasal felsefesi her zaman pragmatisttir. Bunu ilk defa erken Cumhuriyet döneminde “Kemalizm’in Prensipleri” adlı eserinde Mehmet Saffet Arın Engin, ifade etmiştir. Güngör’e göre, inkılapçı-aydının düşüncesi realiteden kopuk kendi üzerine kıvrılmıştır. Entelektüalist-inkılapçı bürokratik zihniyete sahip olduğu için kolaylıkla sosyalizme kapılabilmektedir. Güngör, burada doğrudan erken Cumhuriyet dönemi inkılapçısı ile 70’lerin sol aydını arasında bağ kurmaktadır.

Güngör, kalkınmakta olan ülkelerde devlet aracı-taşıyıcı olduğu için, ülkede itibar kazanmak isteyenler devlette yükselmeye çalışır, ifadesini Peter Berger’in, bu çalışmanın kuramsal yaklaşımını da oluşturan, “Modernleşme ve Bilinç” (The Homeless Mind) adlı eserinden alır. Kitabın orijinal çevirisi aslında içeriği ile daha uyumludur. Ve Türkiye’de bilgi sosyolojisi yapmanın zorluklarına da işaret etmektedir: Bilincin realitede bileşeni yok. Erol Güngör, kendi ile realite arasında kuramsal bir mesafe koyabildiği için Türk milliyetçiliğini nesneleştirirken (bilimin konusu yaparken) aynı projeksiyonu kendisine de çevirerek, kendisini de bilimin konusu yaparak, farkındalığını geliştirebilmiş bir sosyal bilimcidir ve diğer sosyal bilimci milliyetçilerden onu ayıran en önemli özelliği de budur.

Erol Güngör, gelenekçiler ile inkılapçılar arasında uzlaşımçı ve gerçekçi bir yol aramaktadır. Geçmişimiz önemlidir ancak tümüyle geri gelemez ancak “millî tarih” insanları millet denilen bütünün parçası olduklarına inandırarak dayanışma sağlamaktadır (demodern cevap). Geçmiş, modernleşen ülkelerde bir sığınak yaratmaktadır. Ona göre, Türk milleti için asıl tarih Osmanlıdır yoksa inkılapçıların TTT değildir. Millî tarih, insanlarda akrabalığa benzer bir kaynak birliği sağlar (2010; 80). Güngör, Atsız gibi, Anadolu insanının modern değil kana dayalı bir topluluk dayanışması ile hareket ettiğinin, farkındadır.

Güngör için, modernleşme her şeyden önce hocası gibi, kültür değişmesi sürecidir. Bu haseple kültürün ne olduğu, içerikleri çok önemlidir. Kültür bir

toplumun pratiği ise milli kültür bir milletin hayat tecrübesidir. Bunun içinde örf ve adetler elzemdir. Ve modernleşme bunları hızla değiştirmektedir (2010; 87-88). Modernleşen ülkemizde yazılı hukuk gittikçe örf ve adetlerden kopmaktadır. Bu da sosyal sorunlara yol açmaktadır. Güngör, fonksiyonel rasyonalite gibi bir modern bilinç bileşeni itibariyle örf ve adetleri savunur. Ona göre, rasyonel davranış hedefe ulaştırıcı davranıştır. Bizi cinayetden koruyan polis değil örfler ise örfler rasyoneldir yani moderniteye uygundur. Bununla birlikte, teknolojik değişim ile örf değişimini aynı anda yapamayan bütün toplumlar “buhran” içindedir. Burada “buhran” Durkheim’ın “anomi” kavramıyla izdüşümlüdür. Güngör, cemiyetin değişme eğilimi ile birlikte kendi kimliğini koruma eğilimi olduğunu, vurgulayarak, buradan cemiyet=millet ve kültür=milli kültür özdeşleşmesine yol alırken Ziya Gökalp’ın, Durkheim’ın “organik toplum” kavramını “millet”, “kolektif bilinç” kavramını da “milli vicdan” olarak tercümesi ile birlikte, Türkiye’de sosyal bilimlerin bir yorumlama/tercüme olduğunu göstermektedir. Bizde sosyal bilimler sivil toplumun değil siyasi bir form olan milletin-devletin bilimi (Ahmet Şuayib sosyolojiyi hukuk gibi devlet bilimleri içinde sayar) olmuştur. Sosyal bilimlerin halen sivilleştiğini söylemek zordur.

Güngör’e göre, Türk kültürünün üç bileşeni vardır. Anadolu’ya yerleşen Türklerin kavmi özellikleri, İslam medeniyeti ve Anadolu ve Rumeli’de edindiğimiz tecrübeler (2010; 132). Görüldüğü üzere; Orta Asya, İslam ve Osmanlı bileşenleri ile inkılapçı ve muhafazakâr bilinci uzlaştırmaktadır. Ona göre, dilimiz bizi Orta Asya’ya, dinimiz İslam’a bağlamaktadır. O halde kültürün iki temel bileşeni vardır: Dil ve din. Bunların içinde dile önem sırasında ilk sırayı verir. Çünkü dinini değiştiren Türkler dillerini değiştirmedeği için, kültürlerini devam ettirebilmişlerdir. Dil ve din milli birliği kuran unsurlardır. Türklerin hâkimiyet ve fetih fikirleri kavmi özellikleridir. Bu itibarla İslam’ın “cihat” anlayışı Türklere uygun gelmiştir. Hâkimiyet ve disiplin, devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan sonra dinin resmi ideolojide nasıl yer alabileceğine dair bir formülasyonu İbrahim Kafesoğlu’nda takip edebiliriz.

Türk-İslam Sentezi ya da Laik Modernleşmenin Din Bileşeni

Berger, modernleşmenin bilinç özelliklerini belirtirken milliyetçiliğin, geleneksel toplumu modernleştirmeye çalışan devletin yabancılığını kamufle ettiğini belirtmiştir (2000; 147). Hem modernleştirici devletin yabancılığını gözden ırak tutmak hem de modernleşmeye direnen geleneksel yapılar ile devleti yeniden bir araya getirmek ya da modernleşmemiş geleneksel halk

kesimlerini modernleşme uygulamalarına boyun eğerek “itaatçı” zihinsel yapılarını pekiştirmek hem de modernleşmenin en büyük kriz yaşayan din kurumuna yeniden işlevsel rol vermek – modernleşmenin yarattığı ikiciliği gidermek, toplumsal barışı, bütünlüğü sağlamak adına- erken Cumhuriyet döneminde resmi ideolojide yer verilmeyen dinin yeniden sistem içine dâhil edilmesinin teorik gelişimi İbrahim Kafesoğlu’nun çalışmalarında izlenecektir.

Tanzimat’ın başından beri devam eden laik modernleşme anlayışı ile muhafazakâr modernleşme anlayışları arasındaki çekişmenin bir sonucu olarak 1960 ihtilali ve laik-resmi modernleşme anlayışının tekrar iktidara gelmesinden itibaren, Türkiye’de solun yükselmesi ile 60’ların sonlarına doğru muhafazakâr- modernleşme anlayışının tekrar kendini kamusal alanda ifade etmeye başladığı, dikkat çekmektedir. Bu sürecin fikirsel boyutunda İbrahim Kafesoğlu önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlk basımı 1966’da yapılan “Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri” adlı eserinde ve daha sonraki milliyetçilik ve Türk kültürü ile ilgili eserlerinde, Kafesoğlu’nun otoriter-itaatçı bir yapı içinde devlet mekanizmasına kutsallık atfettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra eserlerinde vurgulanan düşünceler; İslam dinindeki cihat unsuru ile Türklerin fetihçiliğinin bir araya getirilerek milliyetçiliğin kutsanması -Weber’in milliyetçiliklerdeki kutsallık faktörünün işlevselliği hatırlanabilir- ve oryantalizme karşı gelişen milliyetçiliğin oksidentalist tepkisi ile Türklerin göçebe değil bozkır kültürüne dahil olduğunun savunusudur.

Berger, batı-dışında milliyetçiliğin, geleneksel semboller ile modernleşme arasında bağ kurduğunu, ifade eder. Buna uygun olarak Kafesoğlu, sürekli olarak geleneksel kültüre ait olan; at, demir, töre, otoriter devlet sembollerinin bileşenlerinde bir milliyetçilik dokusu işlemektedir. Modernleşen ülkelerde, modernleşmenin hızı ile geleneksel topluma uygulanan baskı arasında ters orantı kuran Berger’in ifadeleri; erken cumhuriyet dönemi resmî aydınlarının eserlerinde liberal demokrasiye olan düşmanlık ve cehaletin devrimci uygulamaları kolaylaştırıcı faktör olarak sunulması ile milliyetçi aydınlardaki otoriter-itaatkâr zihinsel yapı içinde devletin kutsanması, modernleşen ülkelerde modernleşme uygulamalarının farklılığına rağmen, modernleşen bilincin ortaklıklarını açıklamamıza yardımcı olmaktadır.

Erken cumhuriyet döneminin laik-resmî aydınları gibi Kafesoğlu da batılılaşma/modernleşmenin aslında yabancılaşma değil batının kendi özü olan Türk unsuruna bir geri dönüş anlamında yorumlama çabalarına rastlanmaktadır (Kafesoğlu, 1999; 12). Batı karşısında ezilmekten duyulan acı ve ülkenin efendisi olarak bilinçlendirilen Türk-müslüman geleneksel yapının laik-mo-

dernleştirici devleti ile arasındaki mesafenin aşılması adına Kafesoğlu, bu iki ezilmişlikle baş etmek için “Türklerin dünyanın efendisi” olduklarına dair görüşü sürekli vurgulayarak tarihten örnekler sunar. Kurtuluş savaşı ile batıdan bağımsızlaşan halka neden batının boyunduruğuna girdiklerini anlatmak, zordur. Kimi zaman Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi resmi aydınların dahi bu çelişik durumu anlamakta zorlandıkları, daha önceki çalışmalarda tespit edilmiştir. Milletın efendisi Türkler, Dünyanın efendisi Türkler gibi ifadeler erken Cumhuriyet döneminin işlevsel düsturlarıdır: Modernleşme seferberliğini sağlamak, batı karşısında mağlubiyeti bertaraf etmek için formüle edildikleri, düşünülebilir. Geniş kesimlerin siyasi bilinçaltında yer edinmiş bu düsturların zamanla Türk modernleşmesi ve demokratikleşmesi önünde engel olabildiği, söylenebilir.

1966’da kültüre dayalı milliyetçilikte dine yer vermeyen Kafesoğlu’nun (1966; 22) son eserinde sentezci bir ideoloji geliştirdiği, görülecektir. Kafesoğlu, kültüre dayalı Türk milliyetçiliğinin ırkçılık ve Turancılıktan farklı olduğunu altını çizer. Kültür milliyetçiliğın soğuk savaş yıllarında sola ve Sovyetlere karşı bir bilinç oluşturma çabasını Kafesoğlu’nun eserlerinde sıklıkla görmek mümkündür. Kafesoğlu’na göre, hür dünya tedrici değişimden yanadır ve demokrasiye inanır karşı cephe ise radikaldir, düzeni yıkmak ister işte bu yıkıcı zihniyete karşı milliyetçilik demokrasi tarafını koruyan bir barajdır (Kafesoğlu, 1999; 28-29). Muhafazakâr-modernleşmenin, laik-resmi modernleşme karşısında güç olabilmesi ancak batıda gelişen durumlarla beraber mümkün olduğu, söylenebilir.

Berger, demodern bilincin, modernitenin mekanik realite anlayışının karşısına organik toplum anlayışını koyduğunu, belirtir. Dışardan, planlı ve rasyonel değişimle toplumsal değişim fikrine muhalefet sosyoloji kanadından pozitivistlerin tepkisi ile biçimlenmiştir. Kafesoğlu da milliyetçiliğın vitalist olduğunu, ifade eder (1999; 33-34). Kafesoğlu’nun ihdas ettiği kültür milliyetçiliğının, Erol Güngör’ün kültür milliyetçiliğinden daha fazla demodern bilince yakın olduğu, söylenebilir. Türkiye’de, Sait Halim Paşa’nın yüzyıl önce belirttiği gibi, batıya ayağını basmadan içerden güç olmak mümkün değildir. Laik-resmi modernleşmeye karşı demodern bilinç batı-dışında ancak batıda gelişen demodern bilinci referans olarak meşruiyetini sağlayabilmektedir. Buna örnek, Kafesoğlu’nun, mekanik toplum anlayışına karşı A. Carrel’in eleştirilerini kendine referans almasıdır.

Modern bilincin liberal bileşenine karşı Kafesoğlu, demodern bilincin vitalist ve “şahsiyetçi” görüşüne dayanır. Buna göre, milliyetçilik vitalist ve şahsiyetçidir oysa ferdiyetçilik mekanik toplum görüşüne dayanır. Üstelik

ferdiyetçiliği, materyalistler de savunmakta ve ferdiyetçilik anarşistliktir (1999; 35-36). Liberalizme karşı olan demodern bilinç, Kafesoğlu'nda çok güçlüdür. Kafesoğlu, milliyetçileri "muasırlaşmak" doğrultusunda görev çağırır. Milliyetçiler bir kaç asırdır ihmal edilen milletin zihniyetindeki sembollerini harekete geçirmelidir. Çünkü halk Dünya'nın her yerinde kendi eğilim ve duygularına tercüman olan seçkinlere güvenir (1999; 42-43). Laik modernleşmenin dışarda bıraktığı geleneksel yapıda gelişen demodern bilincin direnişlerine karşı, kültür milliyetçileri küskün geleneksel yığınların dilinden konuşarak, onları modernleşme sürecine davet edeceklerdir. Geleneksel kesimi modernleşme sürecine dâhil etmenin bir yolu geleneksel dil ve sembollerini günümüze davet etmek olduğu kadar modernleşmenin Batılılaşmak-Avrupalılaşmak değil evrensel değerleri benimsemek olduğunu ve bu değerlerin ihdasını da Türklerin etken olduğunu, ispatlamaktır. Nitekim Kafesoğlu'na göre, Batı medeniyetinin değerleri aslında evrenseldir ve hedefi insan ve insanlıktır, Avrupa medeniyetinin özü "beşeriliktir" (1999; 44-45). Türk milleti çağdaşlaştığında -ki henüz çağdaş değildir- bilim ve hak demokrasiye isnat edecek ve dini ve kültürü ile Türklük şuuru ebedileşecektir (1999; 46). Demodern bilinç, modernleşme sürecine davet edilmektedir ya da geleneksel yapılar ikna edilmeye çalışılmaktadır.

Modernleşme hem bir kurtarıcı hem de bir lanettir ancak bunun nedeni modern-batı değildir, bunu bize yanlış anlatan aydınlarımızdır (1999; 47). Batıya dayalı olarak muhalefet edildiğinde her zaman içerdeki düşmanlar suçlanır. Kafesoğlu, batılılaşma konusunda iki farklı görüşün iki farklı sosyal bilimci kanat tarafından savunulduğunu, altını çizer. Batı medeniyetinin bölünmez olduğu için tam batılılaşma yandaşı olanlar, hukukçu, iktisatçı ve siyasal bilimcilerdir. Batı medeniyetinin Türk kültürüne uygun yanlarını alalım diyen yarı batılılaşma taraftarları ise tarih, sosyoloji, felsefe gibi manevi bilimlerle uğraşanlardır (1999; 48). Kafesoğlu'nun ifade ettiği sosyal bilimcilerin farklı modernleşme anlayışlarını savunmalarında, etkisi altında buldukları bilim anlayışlarının belirleyici olduğu, düşünülebilir. Manevi bilimler (Alman-anlamacı bilim anlayışı itibarıyla kültür bilimleri) kapsamına alınan bilimler içinde sosyolojinin Türkiye'de pozitivist bilim anlayışı etkisinde biçimlendiği, pozitivistimin; Alman idealizmi ve Fransa'da gelişen muhafazakâr düşünce etrafında geliştiği, devrimci-radikal siyasetin başat olduğu dışardan-zorla toplumsal değişime bilimsel bir itiraz olduğu da ilave edildiğinde Türk sosyal bilimcilerinin demodern bilincin bilim bileşeni ile tam-radikal-dışardan-zorla modern değişime tepki duymalarını olağan karşılamak gerekir. Türkiye'de Mülkiyenin Batılılaşan ülkeye bürokrat yetiştirmek üzere

ihdas edilmesi ise buradan mezun bürokratların ve siyasal bilimcilerin resmi-laik modernleşme anlayışını benimsemesi de olağandır. Özellikle Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine giren öğrencilerin 1960 lara kadar üst düzey memur çocukları olduğu düşünüldüğünde (konu ile ilgili Mülkiye Dergisindeki alan araştırması sonuçlarına bakılabilir) zihinsel süreklilik olağandır. Türkiye’de gelişen sol düşünce modern bilinci temsil ederken sağ-muhafazakâr kesimin ise demodern bilinci temsil ettiği kısmen söylenebilir. Bu ayrılaşmanın fikri olduğu kadar ilmi boyutu da vardır.

Türkiye’de resmi modernleşme anlayışına ve resmi ideolojiye alternatif sunanlar batıya yaslanmak zorunda oldukları kadar Atatürk’e de referans vermek durumdadırlar. Kafesoğlu, İslam dinini resmi ideolojiye dâhil etmeye çalışırken, Atatürk’ün laiklik anlayışı ile aslında İslam dininden batıl inançları atmak istediğini, Atatürk’ün batının hukuk anlayışının insana saygı olduğunu, çok iyi kavradığını ve insana saygının ise onun dinine saygı ile anlamlı olduğunu ve medeniliğin bunu icap ettirdiğini, belirtir (1999; 52-53). Nitekim Türk milliyetçiliği, kültür milliyetçiliğidir. Ve Türk kültürünün iki temel bileşeni vardır: İslam dini ve dil. Aynı motivasyon Eröz’de de vardır: Atatürk ve Gökalp milliyetçiliği de aynıdır ve kültürü temel almaktadırlar (Eröz, 1987; 9).

Kafesoğlu, Türk Kültürünü analiz ettiği ve ilk baskısı 1977’de yapılan eserinde, Erol Güngör’den farklı –Güngör son tahlilde kültürün maddi ve manevi yanlarının ayrılamayacağını teslim etmişti- Gökalp’i takip ederek, medeniyet ve kültür kavramlarının farklılığının altını çizmektedir. Fark bilinci, Fransız tarzı modernleşmeye tepki olarak Almanya’da ortaya çıkmasına rağmen geç modernleşen batı-ülkelerde de tezahür etmektedir. Kimlik problemlerinin daima küresel boyutta yeni siyasi oluşumlarla birlikte ortaya çıktığı akılda tutulmalıdır (milliyetçilik imparatorluklar sonrası seküler siyasi yapılanmaya çözüm olarak gelişmiştir).

Oksidentalist milliyetçi tepkiyi en fazla Kafesoğlu’nda izlemek mümkündür. Oryantalistlerin Türkleri göçebe kültür içine yerleştirmesine karşı modernleşmeye daha açık olarak tarif ettiği bozkır kültürünü savunur. Buna göre, Türkler bozkır kültürüne aittir. Bu kültür, göçebeler gibi asalak ve üretim dışı değildir. Tam tersine at ve demir ile evrensel medeniyete katkı sunmuştur. Üstelik bu kültür; devlet kurucu, ordu teşkilatı, dini hoşgörülülük, yaygın adalet ve evrensel ülkücülük gibi değerlere de sahiptir (2010; 38). Görüldüğü üzere, Kafesoğlu, modernleşen ülkelerde milliyetçiliğin fonksiyonu olan geleneksel değerler ile modern olanı bir araya getirmeye gayret etmektedir.

Kafesoğlu’nda en dikkat çeken ve daha önce Türk milliyetçi literatürde açık bir şekilde rastlanmayan bir husus vardır. Türk milliyetçi literatüründe

“siyasetin” ve “devletin” bu kadar kutsanması ve temel ilgi alanı olması sadece milliyetçiliğin ulus-devleti meşrulaştıran bir siyasi bir ideoloji olması ile açıklanamayacak bir durum olduğunun cevabını da aynı saptaması ile verir. Kafesoğlu, “Türk” kelimesinin etimolojik kökenine dair araştırmalarını serimledikten sonra şöyle bir sonuca ulaşır (Deorfer’den alıntılanarak); Türk adı etnik bir gruba ait değildir siyasi bir addır (2010; 45). Bunu bir kültür milliyetçisinden duymak ilginç olabilir. Ancak Türk düşününde siyaset dışı sivil hiçbir anlam dünyasının aydınların ufkunda olmadığını düşünürsek, gayet anlamlı olduğu da ileri sürülebilir. Gene milliyetçi camiada oldukça önemli bir isim olan Zeki Velidi Togan, Türk Yurdu Dergisi’nde, Türklerin kültür buhranını açıklarken, Türkler içinde bir kesimin üretici olmakla beraber bir kesimin sadece siyasi amaçları için hareket ettiğine dikkat çeker.

70’lerin sağ-sol kutuplaşmasının etkisinde, Marksist sosyal bilim analizinde alt-yapının başat olmasına en fazla direnen milliyetçi sosyal bilimciler kendi çalışmalarında alt-yapısal unsurlara dayalı, ancak determinist olmadıklarını sıkça vurgulayarak, analiz yaparlar. Örneğin, Kafesoğlu’na göre, bozkır kültürünün iki temel unsuru olan at ve demir ile Türkler yeryüzünün ilk siyasi birliğini kurmuşlardır (2010; 217). İslam’ın cihat fikri ile Türklerin “cihan şümül” yayılma, fethetme eğilimleri arasında bağ kurularak Türk-İslam sentezine doğru yol alınır.

İlk baskısını 1985’de yapan ve 1970 ler boyunca Türk Edebiyatı Dergisi gibi muhafazakâr-milliyetçi kamusal alanda tartışılan ve 1980 darbesi sonrası resmi çevrelere intikal eden “Türk-İslam Sentezi” adlı eser, Ziya Gökalp’ten itibaren tartışılan yarı-modernleşmeci modernleşme önerisinin kapsayıcı ideolojik metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitabın “Taksim”ini yapan, Süleyman Yalçın, eserin geniş bir aydın çevresinin ortak zihinsel ürünü olması durumuna dikkat çeker. Ve kitabın yazılış amacı; Türklerin kavmi inanışları ile İslam inancının müteakabil olduğunun “araştırmalarla” ispat edilmesidir.

Kafesoğlu, bu sentezin temelini, Türklerin eski dininin ne Totemizm ne de Şamanizm olduğunu söyleyerek, hazırlar (2008; 83). Türklerin eski dini Gök-Tanrı dinidir ve tamamen İslam anlayışına uygundur. Türklerin İslamlaşması ile milli kültürlerine zarar gelmemesinin nedeni de bu benzerliktir. Kafesoğlu, diğer eserlerinde Batı medeniyetinin aslında Türklerin etkisi ile biçimlendiğini, medeniyetin evrenselliğini ve Türklerin modernleşmesinde bir engel olmadığını ispata çalışırken bu eserinde de İslam’ın aslında Türklerin asli dinleri ile uygun olması itibarıyla Türklerin İslamlaşmasında bir beis olmadığını ispata çalışmaktadır. Bu şekilde, Kafesoğlu, Ziya Gökalp’in Osmanlı-Türklerinin kimlik krizine çözüm olarak sunduğu üçlü sentezin “ilmi”

ispatı ile süreci amacına ulaştırmış olmaktadır. Böylece erken Cumhuriyet devrinde bir kenara itilmiş ancak 1940 larda Fındıkoğlu tarafından yeniden hatırlatılmış ve 1950 ler boyunca kültür bilimcileri tarafından sentezci kimlik önerisi ilmi surette ispatlanmaya çalışılmış Gökalp yeniden Türk düşün hayatına sirayet etmiştir. Yeni bir modernleşme anlayışının temeli olarak karşımızdadır.

*Alevi de olsan Ermeni de Olsan Rum da Olsan Kürt de Olsan Gene Gel:
"Melting Pot" olarak Türk Kültürü*

Anadolu toprakları sınırlarında Türk ve Sünni olamayan din, mezhep ve etnik grupların Türk kültürü içinde yeniden tanımlama amacıyla kültür milliyetçiliğinde ayrı bir yere sahip olan sosyal-antropolog Mehmet Eröz'ün ilk çalışması, Alevi-Türkmenler ile Türk milliyetçilerini barıştırmak için ilmi zemin hazırladığı eseri, 1965'de yaptığı doktora tezi "Yörükler" dir. Daha önce ele aldığımız kültür milliyetçileri, muhafazakâr bir modernleşme önerisi kapsamında modernleşme sorunu motivasyonu ile hareket edenlerden farklı olarak Eröz, Türk kültürü kavramını Türk-Sünni olmayanların yeniden tanımlanması için kullanır.

Milliyetçi söylemin kendi içinde geliştirdiği bazı argümanlar, milliyetçiliğin paradoksları, modernleşen bir ülkenin paradokslarıdır. Milliyetçilik, batı-dışı ülkelerde geleneksel yapılar üzerindeki modernleştirici araç ve taşıyıcıların yabancılığını örterken aynı zamanda modernleşme seferberliği için de bir motivasyondur ve güçlü politik geçmişi olan batı-dışı ülkelerde üstün geçmişin izlerini de kendi içinde taşır, geleneksel ile modern arasında denge kurmaya çalışır. Bu pek çok misyonla hareket eden milliyetçi düşünce bir-biri ile çarpışan, zıtlaşan motiflerin etkisinde paradoksa da düşer. Çünkü modernleşme sürecinin kendi yapısı bunları üretir. Modernitenin yarattığı huzursuzluklara geleneksel yapı ile modernleşen yapılar içindeki ikilik de bu sürece eşlik eder. En kötüsü de eserlerini analiz ettiğimiz milliyetçi sosyal bilimcilerin yaşadıkları sosyal ortam, soğukkanlılık ve aklın ışığı ile kritik konuların kavramsal analizini yapmaya da müsait değildir. Erken Cumhuriyet döneminde tez elden modernleşme çabalarının paniği ile hareket ediliyorsa 70'lerin ortamında sorunlarımız nasıl hemen giderilir endişesi ile düşünsel süreç paradoksa da düşebiliyordu. Düşünmek, inzivaya çekilerek somutun analiz edilmesinde sakinliği gerekli kılar.

Mehmet Eröz, bir paradoksun farkındaydı: Alevi-Türkmenler ile Türk milliyetçileri arasındaki mesafe. Bu mesafenin toplumsal boyutunun olması

onu daha fazla ilgilendirmişti. Eröz, batı-dışında milliyetçiliğin ilk fonksiyonunu benimsemişti. Devlet ile milleti arasındaki yabancılaşmanın aşımını sağlamak. Yörükler, aynı zamanda, Alevi ya da Sünni Türkmenlerin Orta Asya Türk kültürünün devamı olduğunu ispatlamaya çalışan bir çalışmadır. Eserde hem onların öz Türk olduklarını ispat etmeye hem de devlet ile yabancılaşmanın aşımını sağlamak için ikili bir çabayı görmekteyiz (1991; 15 ve 242). Eröz'e göre, Osmanlı öncesi Selçuklu zamanında devleti kuran unsur zamanla ihmal edilmiştir. Buradaki "ihmal edilmiş" olmak düne ait bir serzeniş değildir. Nihal Atsız milliyetçiliğinde kristalize olan "yabancılaşma" nosyonunun milliyetçi literatürde sürekli tekrarını izlemek mümkündür. Milliyetçi düşünce bir kırgınlığı ifade etmektedirler.

Eröz'ün epistemolojisinin temel sayılması, sosyal kurumların (din, aile, beslenme, mesken, ahlak gibi) iktisadi organizasyonun neticesi olduğu şeklindedir (1991; 9). Ancak bu epistemoloji tarihi materyalist determinizmi içermemektedir. Eröz, epistemolojisi üzerindeki Marksist gölgeyi aralamaya çalışmaktadır. Bu gölgeleme 1947 DTCF tasfiyesine yol açmıştır. Bundan sonra Türkiye'de sosyal bilimcilerin bilinçaltında gelişen otokontrol halen çalışmaktadır. Atsız'dan ve öncesinden itibaren akademik çalışmaları ya da tepkileri neticesinde dönem dönem belirli fikirlerin tasfiyesi sosyal bilimlerin ülkemizde gelişimini engelleyen bir neden olarak tartışılabilir. Akıl korkarsa susar.

Kafesoğlu'nun Şamanizm ve göçebelik reddiyesine rağmen Eröz, hem Şamanizm'de hem de Türklerin göçebe kültür içinde olduklarında ısrarlıdır (Eröz, 1991; 78 ve 26). Kafesoğlu'nun, Türklerin sosyal tabakasında Akbudun ve Karabubun kavramlaştırılmalarının sosyal statü belirtmediğine ve Türklerde kölelik ve aristokrasi olmadığına dair iddialarının da aksini ifade etmektedir (Eröz, 1991; 49-50). Ancak, demodern bilincin kırgınlıkları ile motive olan eserde, fikirlerin aksiyona inkılap edebileceğine dair oldukça modern bir bilinç unsuruna da rastlamak mümkündür (Eröz, 1991; 280).

Eröz, Yörükler çalışması örneğinde devleti ile milletin yabancılaşmış kırgınlığını dillendirirken ve Yörükleri Orta Asya Türklerine bağlamaktadır. Alevilikle ilgili eserinde de Alevilerin Türk kültürüne ait olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Öncelikle Alevi Türklerin inançları ile Sünni Türklerin inançları benzerdir sadece ibadet noktasında farklıdır. Bunun yanı sıra Türk Aleviliği ile İran Şiiliği de birbirinden farklıdır (Eröz, 1972; 147 ve 251). Eröz Alevilik inancı ve pratiklerinin eski Türk dinleri ile bağlantılı olduğunu, göstermeye çalışmaktadır. Çabasının amacını şöyle ifade etmektedir; Alevileri uzaklaştırırsak onlar da sola yakınlaşır (Eröz, 1972; 420). Aynı saik ile Eröz,

Doğu Anadolu'da kaim Kürt aşiretlerinin Türkçe konuşmaları ve yer adlarının Türkçe olması itibariyle ve kültürün temeli dil olduğu için bu aşiretler Türk'tür (1975; 21). Diğer bir eserinde de Kürtlerin, Kürtleşen Alevi Türkler olduğunu ifade eder (1966; 14). Mehmet Eröz en son Anadolu'da kaim Hristiyanların aslında Türk kültürüne dâhil olduğunu, ispat etmeye çalışır. Eröz, gayr-i Müslümleri Türk milletinden saymak için öncelikle din bileşeni etrafında milliyet algımızın eksikliğini belirtir (Eröz, 1983; X). Dil ekseninde milliyet tanımından yana olduğu için, Eröz, Ermeni ve Rum cemaatleri içinde Türkçe konuşanları Türk kabul etmek lazım gelir, demektedir (1983; 29).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de muhafazakâr-modernleşme önerisi bağlamında, kültür milliyetçiliğinin, bazı sosyal bilimcilerin eserlerinden yola çıkarak, onların katkıları ile nasıl biçimlendiğini, 1960 sonlarından, 1970'lerdeki ve 80'lerdeki süreci (Türk Edebiyatı Dergisi çevresi ve Mümtaz Turhan üzerine daha önce çalışıldığı için burada ele alınmamıştır), modernleşmenin doğurduğu bilinç ve moderniteye tepki olarak gelişen demodern bilinç parametreleri itibariye yorumlayan bir bilgi sosyolojisi denemesi yapılmaya, çalışılmıştır.

Batıda gelişen modernitenin kurumsal ve bilinçsel paketinin bileşenlerine ayrılabilceği doğrultusunda gelişen, batı-dışı modernleşme önerilerinden biri olan muhafazakâr-modernleşme, resmi-laik modernleşmenin "denetimli modernleşme" anlayışını ve batıdan teknik üretimin alınması gereğini ve liberalizmin alınmaması gereğinde hem fikirken özellikle kültürün din bileşenin konusundaki ayrımlaşmanın, erken Cumhuriyet döneminde keskinleşen bu ayrımlaşmanın, özellikle 70'lerde fikri olarak yapılandırılan Türk-İslam Sentezi ile dinin resmi ideolojiye sirayetinin sağlanmasının zihinsel çabası ile birlikte kültür milliyetçiliğinin resmi-laik modernleşme sürecinde yabancılaşan, devlet-millet ilişkisini yeniden tesis etme çabası izlendi.

Aynı zamanda kültür milliyetçiliğinin, dil bağlamında kültürü tanımlayarak, Anadolu coğrafyasındaki etnik, dinsel ve mezhepsel farklılıkların ötesinde, bu farklılıkları "Türk kültürü" kavramlaştırması ile homojenleştirme çabasına, tanık olundu. Bu zihinsel mekanizma işleyişine tanık olduk: Nasıl ki batının özü Türk'tür dolayısı ile batılılaşma yabancılaşma değildir aynı zamanda Anadolu coğrafyasında yer alan tüm farklılıklar özünde Türk'tür, eski Türk dini de özünde İslam'a çok yakındır. Dolayısı ile Türk modernleşmesi bağlamında; Batılılaşmak, Türkleşmek ve İslamlaşmak kültür bilimlerinin meşruluk zemininde bir araya gelebilir.

Modernitenin kendi içindeki huzursuzlukları ile birlikte motive olan de-modern bilinç, Türk modernleşmesinin muhafazakâr önerisinde önemli bir zemini oluşturmuştur. Özellikle pozitivist sosyal bilim anlayışı, resmi-laik modernleşmenin devrimci uygulamalarını eleştirmenin “ilmi” zırhını sağlamıştır. Batı-dışı modernleşme örneği olarak Türk modernleşmesinin sancılı gelişim sürecinde ortaya çıkan ideolojik yapılanmaları, modernleşen bilincin unsurları şeklinde görmek ve bu bilinçlerin “evsizliğine” tanık olmak, Türkiye’de bilgi sosyolojisinin sorunlarının bir boyutunu tanımaktır.

Modernleşmenin yarattığı evsizlik-köksüzlük duyguna çare üreten bilinç kendi “evsizliğinde” yalnızdır. Modern Türk Düşüncesinin “kökü” ancak batıya uzanabilmektedir. Evinden çıkmış olan düşünce batıda dolaylandıktan sonra tekrar evine dönememektedir. Dönse bile ne o ev en kendisi artık “yerli” değildir, ev de kendisi de birbirlerine yabancıdır. Bu yabancılaşma ise modernleşmenin kaçınılmaz bedelidir.

Birincil Kaynakça

- Berger, P.L. vd., (2000), *Modernleşme ve Bilinç*, 2. Baskı, çev. C. Cerit, İstanbul, Pınar yay.
- Eröz, M., (1983), *Hristiyanlaşan Türkler*, 1983, Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Eröz, M., (1966), *Kürtlerin Menşei ve Türkmenlerin Kürtleşmesi*, İstanbul, Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği yay.
- Eröz, M., (1975), *Doğu Anadolu’nun Türklüğü*, İstanbul, Türk Kültürü yay.
- Eröz, M., (1977), *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul, Otağ Matbaacılık.
- Eröz, M., (1987), *Atatürk, Milliyetçilik ve Doğu Anadolu*, TDAV yay.
- Eröz, M., (1991), *Yörükler*, İstanbul, TDAV yay.
- Güngör, E., (2010), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 16. Baskı, İstanbul, Ötüken yay.
- Güngör, E., (1987), *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, 6. Baskı, İstanbul, Ötüken yay.
- Kafesoğlu, İ., (1999), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, 4. Baskı, İstanbul, Ötüken yay.
- Kafesoğlu, İ., (2008), *Türk-İslam Sentezi*, 4. Baskı, İstanbul, Ötüken yay.
- Kafesoğlu, İ., *Türk Milli Kültürü*, 3. Basım, İstanbul, Ötüken yay.